

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav bohemistických studií

Bakalářská práce

Do Ngoc Anh

Srovnání českých a vietnamských lidových pohádek

Comparison of Czech and Vietnamese Folk Tales

Tímto bych velice ráda poděkovala paní PhDr. Mgr. Zuzaně Hajíčkové za její odborné vedení, ochotnou pomoc a cenné rady při zpracování této práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 30. června 2014

.....

Do Ngoc Anh

Abstrakt

Studentka se ve své bakalářské práci zabývá komparací českých a vietnamských lidových pohádek s cílem nalézt shodné a zároveň odlišné rysy, které byly způsobeny kulturními rozdíly obou oblastí. V úvodních kapitolách se věnovala stručné charakteristice pohádkového žánru, dále byli zmíněni sběratelé lidových pohádek a dobový kontext jejich sbírání na straně české versus situace na straně vietnamské. Samostatná kapitola byla věnována pohádce Popelka, jež je v obou kulturách velice podobná - na rozdíl od pohádek ostatních, v nichž lze hledat pouze shodné (resp. odlišné) motivy, či náměty.

klíčová slova: lidové pohádky, česká pohádka, vietnamská pohádka, sběratelé pohádek, Popelka

Abstract

This bachelor thesis deals with comparison of Czech and Vietnamese folk tales in order to find the same and different characteristics, which were caused by cultural differences in both areas. In the opening chapters author has described genre fairytale, she has also mentioned folk tales collectors and historical context of Czech and also Vietnamese collection. A separate chapter is devoted to the fairy tale Cinderella, in both cultures they are very similar, unlike other tales where we can only find the same (or different) motifs or themes.

key words: folk tales, Czech folk tale, Vietnamese folk tale, folk tale collectors, Cinderella

OBSAH

Úvod.....	6
1. Pohádka jako literární žánr	7
1.1 Společné znaky pohádek	8
1.2 Historický vývoj	8
1.2.1 Situace v Čechách.....	9
1.2.2 Folkloristické teorie pohádky	9
1.3 Funkce.....	13
1.4 Druhy	14
1.5 Struktura.....	18
2. Dobový kontext a sběratelé pohádek	20
2.1 Sběratelé českých pohádek	21
2.2 Sběratelé vietnamských pohádek	26
3. Srovnání českých a vietnamských pohádek.....	28
3.1 Postavy	28
3.2 Témata a motivy	31
3.3 Ustálená slovní spojení	33
3.4 Číselná symbolika.....	34
3.5 Nadpřirozené bytosti.....	36
3.6 Zásah vyšší moci a sny	37
3.7 Vliv rodiny	38
4. Česká a vietnamská verze pohádky Popelka	40
4.1 Shodné rysy	42
4.2 Rozdílné rysy.....	43
4.3 Shrnutí společných a odlišných rysů a příčiny jejich vzniku	43
Závěr	45
Seznam použité literatury	47

ÚVOD

„Bylo, nebylo, za sedmero horami, za sedmero řekami...“

Nezní Vám to povědomě? Jsem si jistá, že se nenajde nikdo, kdo by alespoň jednou jedinkrát nezaslechl tuto větu. Již od útlého dětství nám maminky před spaním vyprávěly různé pohádky. Pod peřinou jsme se báli zlých draků či ošklivých čarodějek a fandili jsme nebojácným princům při strastiplné cestě za záchranou princezen. Důvod, proč se ve své práci chci zabývat pohádkami, je ten, že nás od dětství nevědomě ovlivňují, utvářejí náš charakter. Zastávají nejenom funkci estetickou, ale i výchovnou. Doprovázejí nás od raného vývoje, kdy se díky nim pomalu učíme rozpoznávat dobro od zla, napomáhají nám v rozvoji řeči a zároveň představivosti. Dalším důvodem je skutečnost, že jsem v české literatuře nenašla téměř žádné autory, kteří by se věnovali vietnamským pohádkám a jejich komparaci s českými. Tato práce by tak mohla zaplnit mezeru a přinést nové poznatky.

Cílem mé práce je tedy porovnání českých a vietnamských lidových pohádek. Základní otázkou je, zda lze mezi pohádkami z těchto dvou odlišných kulturních prostředí nalézt podobnosti, zároveň se ale budu také zabývat odlišnými rysy.

V teoretické části své bakalářské práce se budu zabývat vymezení žánru pohádky, okrajově přiblížím její vývoj a druhy, dále se zmíním o sběratelích lidových pohádek obou kultur a uvedu historický kontext jejich sběru. Praktickou část zaměřím na charakterizování typických postav, témat a motivů vyskytujících se v českých a vietnamských pohádkách. V samostatné kapitole se budu věnovat analýze Popelky, jelikož je tato pohádka jako jedna z mála v obou kulturách velice podobná. V závěru budu formulovat výsledky své práce.

1. POHÁDKA JAKO LITERÁRNÍ ŽÁNŘ

Pojem pohádka je definován různě. Ve Slovníku literární teorie je popsána níže uvedeným způsobem:

„Pohádka, řidčeji též báčhorka, je literární žánr lidové slovesnosti, jehož vyprávění podává objektivní realitu jako nadpřirozenou s naivní samozřejmostí, jako by vše bylo skutečné, přes svoji fiktivnost tak zpravidla postihuje některé základní lidské touhy a obecné životní pravdy. Pohádka, jako výraz dávných kolektivních ideologií, uchovávalo až do nynější doby ústní podání. Zakládalo se na ustálených a po celém světě s různými místními variantami rozšířených syžetech, jež převedly srovnávací folkloristiku v 19. a 20. století jednak k obsáhlým soupisům materiálů a jednak k různým pokusům vyložit příbuznost pohádek vzdálených etnických oblastí.“¹

Karel Čapek vymezuje pohádku jako *„prazdroj vši poesie, v ní se projevuje původní lidová tvořivost a básnivost, staré hrdinné pověsti a národní myty žijí dodnes v neporušené naivitě dětských pohádek. V pohádkách se vyslovuje sama duše národa se svou moudrostí, fantasií i prostotou, svou vírou v nadpřirozené síly a svými dávnými národními božstvy. Tak jako romantika objevila nacionalismus, vynalezla i folklor, vedle národních písní stala se lidová pohádka hlavním dokladem a klenotem svébytných a domorodých národních kultur a rasových hodnot.“²*

Michal Černoušek uvádí, že je *„pohádka jedinečný umělecký útvar, čerpající svou existenci z folklóru, z lidové kultury“³*.

Podle shora citovaných autorů dojdeme k závěru, že je pohádka žánr folklórního původu. Vznikla v dávných dobách, kdy písmo nebylo ještě známo. Pohádky se šířily ústní formou z generace na generaci, díky tomu docházelo k jejich zjednodušování nebo i komolení. Jednalo se o kolektivní tvorbu, vypravěči si své příběhy různě podle sebe přizpůsobovali, vkládali do nich své zkušenosti a zvyklosti podle kraje, ze kterého pocházeli. Autoři byli zpočátku známi, nebyli ale nikdy uváděni, proto se na jejich jména postupně zapomínalo. Pohádka je krátké epické vyprávění založené na smyšleném ději, jež vzniká na základě představivosti. Obsahuje prvky fantastické nebo prvky z běžného všedního života.

¹ Vlašín, 1984, s. 285.

² Čapek, 1971, s. 128.

³ Černoušek, 1990, s. 9.

1.1 Společné znaky pohádek

Pohádky se nás snaží pobavit a zároveň poučit. Hlavním námětem je boj mezi dobrem a zlem, na rozdíl od reálného světa je ten pohádkový mnohem spravedlivější. Jde o imaginární svět, funguje nezávisle dle svého řádu. Je zde neurčitost v čase a prostředí, nevíme, kdy ani kde se děj odehrává, tím dodává příběhu nadčasový význam a univerzální platnost a zároveň se tak odlišuje od žánru pověsti, která má reálný základ, časové a místní ukotvení. U pohádky se objevuje eliptičnost, kdy se vynechávají nepodstatné časové úseky. Důraz je kladen na retardaci děje, který je záměrně zpomalen, rozuzlení příběhu je oddalováno (např. hrdina dostane další úkol při splnění předchozího). Typické jsou fráze, které nalezneme na začátku i konci. Velice často se zde objevují magická čísla a jejich násobky spolu s kombinací stále opakovaných motivů. Hrdinové mají za úkol překonat zkoušky. V obtížných situacích jim většinou napomáhají kouzelné předměty. Do reálného světa zasahují nadpřirozené bytosti, které buď hrdinům pomáhají, nebo jim záměrně škodí.

1.2 Historický vývoj pohádek

Pohádka patří mezi nejstarší slovesné žánry. Podle Encyklopedie literárních žánrů pochází nejstarší písemně dochovaná pohádka *O dvou bratřích* z Egypta ze 13. století, která byla zachována na papyru. Také v antice nalezneme u Homéra nebo Ezopových bajek pohádkové prvky. Ve středověku se objevují pohádkové motivy v hrdinské epice a legendách. Kolem 16. století se zejména v Itálii začaly vyskytovat první pokusy o ucelené zpracování pohádek. Do literatury vešel pojem pohádka až na přelomu 18. a 19. století, kdy tyto začaly být považovány za slovesný žánr. V evropských zemích se o sběratelství lidových pohádek zasloužili bratři Jakob a Wilhelm Grimmovi. Jejich tvorba je mnohem drastičtější a krvavější, je více realistická. Pohádky jsou již účelně směřovány k dětem, zásluhou obou bratří se pohádky stávají součástí literatury pro děti. Na českém území se o totéž pokusili Karel Jaromír Erben a Božena Němcová.

Zaměření pohádek záleželo na dobovém kontextu dané doby. V prvotně pospolné společnosti to byly příběhy o hrdinech lovících zvěř nebo o zemědělci, v období středověku přišli na řadu stateční princové či udatní rytíři spolu s krásnými princeznami.

Ve 20. letech 20. století vzniká autorská (moderní, umělá) pohádka. Tento žánr je výrazem tvůrčí osobnosti a lidovou tradici vědomě překračuje. „*Umělá pohádka se dělí na dva základní směry: na pohádku, která napodobuje tradiční lidovou pohádku, a na pohádku*

současnou, moderní. Odrůdy umělé pohádky spojuje společný jmenovatel – fantastika, která buď prostupuje celý text, nebo vytváří pouze jednotlivé elementy v textu pojatém realisticky. Moderní pohádkou se rozumějí civilní příběhy s příměsí nadreálna, poetické střípky, vyvolané okouzlením ze závratnosti a neopakovatelnosti dětského vidění, žertovné polopohádky, skrývající v sobě ponaučení. Co autor, to jiný přístup k moderní pohádce. Rovněž je třeba vzít v úvahu, že při zrodu a vývoji umělé pohádky spolupůsobí folklorní i literární tradice každého národa.“⁴

1.2.1 Situace v Čechách

Nejstarší písemné zachycení české pohádky pocházejí ze 14. století a vyskytují se v Klaretově *Exemplariu* a *Astronomiu*. Jakub Malý by se mohl sbírkou *Národní české pohádky a pověsti* z roku 1838 řadit mezi první sběratele lidových pohádek, přinesl do literatury nové prvky jako je boj mezi čarodějem a učněm nebo postavu ptáka Ohniváka. Ve 40. letech 19. století vydal Václav Krolmus dílo *Staročeské pověsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy*, v němž se snaží o návrat ke slovanské mytologii. Dalším sběratelem, který vydal dvoudílné *Národní báchorky moravské a slezské*, byl Matěj Mikšíček. Nicméně až pohádky sběratelů Erben a Němcové mají zakladatelskou hodnotu.⁵

1.2.2 Folkloristické teorie pohádky

Nelze sice jednoznačně časově určit, kam až sahají kořeny pohádek, badatelé se ale pokusili sestavit teorii jejího vzniku. Někteří věří, že všechny příběhy pocházejí z jednoho zdroje, jiní mají zase názor, že se jednotlivé národy navzájem inspirují a přebírají si mýty.

- Podle mytologické teorie „jsou pohádky pozůstatkem univerzálního indoevropského mýtu z dávných dob“.⁶ Tato teorie zastává názor, že si pohádku každý národ převzal od společné asijské pravlasti stejně tak, jako svůj jazyk. V duchu této teorie tvořili bratři Grimmové nebo Erben. Roku 1856 vypracoval německý filolog, lingvista a orientalista Max Müller teorii, v níž kladl počátek pohádek až do doby předhistorické. Zastával názor, že „všechny pohádky prý jsou v podstatě přírodní a kosmologické;

⁴ Sirovátka, 1998, s. 141.

⁵ Mocná, 2004, s. 476.

⁶ Mocná, 2004, s. 474.

každý drak je personifikovaná tma, každý vítězný princ personifikované slunce; každá pohádka „znamená“ vítězství dne nad nocí, slunce nad zatměním, jara nad zimou a tak dále.“⁷

Je potřeba vymezit pojem mýtus a vztah mezi ním a pohádkou, jelikož je mýtus součástí kultury každého národa. Slovo „mýtus“ pochází z řečtiny (mýthos), což v překladu znamená bájesloví, rozhovor, vyprávění. Podle literární teorie je mýtus „fabulovaný útvar vypovídající o historii bohů, vzniku a povaze světa, člověka i o jiných přírodních a sociálních realitách. Svou stavbou představuje mýtus složitý celek, obsahující vedle prvků sakrálních i zárodky pozdějších věd, filozofie, etiky, umění, práva a ideologie v užším smyslu slova: je tak příznačný pro kultury s ještě nedostatečnou diferenciací společenského vědomí. Základní funkcí mýtu je zprostředkovat sociálně závazný výklad světa uvnitř dané kultury, vytvořit v ní model chování pro různé oblasti lidské aktivity (práce, výživa, právo, sex, vědění, válka atd.) a tak zaručit stabilitu kultury, která mýtus produkuje. Mýtus má i značnou poznávací hodnotu, je shrnutím (ale i výběrem) zkušeností dané kultury, vždy nějakým způsobem odráží střetávání poznávacího subjektu s na něm nezávislými přírodními a společenskými silami, současně však představuje poznání ne jako proces, ale jako stav, jako soubor dosažených a kanonizovaných poznatků, a v tomto smyslu brzdí poznávací procesy, které by hrozily celistvost jeho výkladu světa narušit. Úsilím po univerzálnosti tak mýtus nepřipouští jiné výklady světa jako stejně platné. Historickým vývojem proto jednotlivé mýty často různého původu splývaly ve větší celky, mytologie, v nichž se vzájemně přizpůsobovaly témuž organizačnímu řádu.“⁸

Pokud srovnáme pohádky a mýty, dojdeme k závěru, že se sice v některých oblastech liší, ale nalezneme i mnoho shod. Hana Šmahelová ve svém díle *Návraty a proměny: literární adaptace lidových pohádek* dokonce přímo zdůrazňuje příbuznost těchto dvou žánrů. V Čechách toto pojetí zastával Erben.

- Migrační teorie zastává názor, že „prototypy evropských pohádek, spjaté zejména s buddhistickým učením o stěhování duší, vznikly v Indii a odtud se šířily dál“.⁹

Zastánci této teorie se domnívají, že příběhy kolují od národu k národu, každé prostředí je ale zformuje odlišně. Řada studií dokázala, že pohádky nejsou skutečně vlastnictvím jednotlivých národů. Z Indie se pohádky začaly šířit koncem 10. století,

⁷ Čapek, 1971, s. 95.

⁸ Vlašín, 1984, s. 241.

⁹ Mocná, 2004, s. 474.

do Evropy se dostaly až ve 12. a 13. století. Velký vliv měla migrace osob (např. stěhování za prací, obchodní cesty, z důvodu válek), pravděpodobně obchodníci, cestovatelé nebo vojáci příběhy dále šířili, zároveň zde došlo k editaci, jelikož každý přidával do původního své zážitky. Tyto názory byly vysloveny v 19. století anglickým badatelem a zakladatelem této teorie, Theodorem Benfreyem. V Čechách mezi stoupence tohoto pojetí řadíme Jiřího Polívku, Václava Tilleho nebo Jozefa Horáka.

- Antropologická teorie zpochybnila hypotézu monogeneze, tedy vzniku pohádek v jednom ohnisku, podle ní *„mohou podobné pohádkové látky vznikat bez přímého vlivu nezávisle na sobě díky obecným konstantám lidského života“*.¹⁰ Inspirací jim jsou náboženské obřady a kultury. Poprvé s těmito názory vystoupil v druhé polovině 19. století anglický antropolog a zakladatel této teorie, Andrew Lang. Ze svých etnografických a antropologických výzkumů o primitivních národech Afriky, Ameriky a Polynésie zjistil, že pohádky těchto různých kultur mají shodné postavy, motivy i obsahy. Proto došel k závěru, že pohádky vznikaly souběžně a nezávisle na sobě, a to na základě podobných kultur a životních podmínek. Šmahelová uvádí, že je v současné době otázka původu pohádky již uzavřena, každá z nich ale přispěla k nalezení některých rysů pohádkových látek. Na základě všech provedených výzkumů se literární teoretici shodli na klasifikaci osmi níže uvedených vyspělých kulturních center:

- 1) severní Asie, severní a východní Evropa,
- 2) střední, západní a jihovýchodní Evropa,
- 3) Středomoří,
- 4) povodí řeky Nigeru,
- 5) povodí řeky Konga,
- 6) východní Asie, Tibet, Indie a Indonésie,
- 7) Oceánie,
- 8) Austrálie.

„Pohádky uvedených oblastí se odlišují většinou obsahem, způsobem a uměleckou kvalitou podání. Z tohoto hlediska stojí nejvýše pohádky asijské a evropské. Skutečnost, že u mnoha pohádek všech národů existují shodné nebo velmi podobné

¹⁰ Mocná, 2004, s. 474.

*motivy a děje, dává v některých případech za pravdu antropologické teorii o nezávislém vzniku pohádek. Četné doklady o putování jednotlivých látek, například z Evropy do Afriky, z Indie přes arabské země a Španělsko až do Francie, svědčí zase pro teorii migrací. I mytologické prvky byly v pohádkových látkách zjištěny, čímž moderní bádání potvrdilo správnou intuici, nikoliv romantické a vědecky nepodložené závěry průkopníků pohádkoslovných studií.*¹¹

- Historicko-geografická teorie pochází z Finska, vznikla v návaznosti na migrační teorii na přelomu 19. a 20. století, cílem bylo sledovat vliv kultury na vývoj pohádkových látek při přestupu z jednoho prostředí do druhého. Hlavní představitelé Antti Aarne a Stith Thomson, finští folkloristé, vytvořili katalog pohádkových syžetů. Z tohoto katalogu byly odvozeny různé druhy pohádek (zvířecí, legendární, novelistické, humorné atd.) Dospěli k názoru, že orientální pohádky byly šířeny do Evropy v době křížových výprav. O další šíření se zasloužili Arabové, a to přes Španělsko do Francie. Kromě buddhistické Indie považovali oba badatelé za pohádkovou pravlast i jiné národy, například Egypt.
- Psychoanalytická teorie je založena na učení průkopníka psychoanalýzy, Sigmunda Freuda, a jeho následovníků. Podle nich je naše duše rozdělena na stav vědomí a nevědomí.
 - Vědomí znamená to, co si uvědomujeme v bdělém stavu. Předkládá svět, kde vidíme sami sebe.
 - Nevědomí je zlo, temná stránka naší osobnosti, má ji v sobě zabudovanou každý z nás. Představuje naše sexuální pudy.

Podle této teorie jsou sny a symboly v nich stejné jako symboly vyskytující se v pohádkách. Sny jsou stejně jako pohádky souhrn obrazů, které jsou mnohdy nelogické a nevysvětlitelné, odlišné od reality.

¹¹ Šmahelová, 1989, s. 30.

1.3 Funkce pohádek

K čemu slouží pohádky? Funkci pohádek formuluje Luděk Richter ve své publikaci Pohádka... a divadlo.¹² Pohádky nám od dětství poskytují:

- zábavu – jedno z nejdůležitějších posláních, jak se zmiňuje Karel Čapek ve svém díle Marsyas, čili na okraj literatury: „*Skutečná pohádka ve své pravé funkci je povídání v kruhu posluchačů. Rodí se z potřeby vypravovat a rozkoše naslouchat*“¹³,
- hodnoty – už jako děti se učíme rozeznávat, co je dobro a co zlo, Černoušek tvrdí, že „*pohádky přinášejí informace o mravních dimenzích lidského života, informace etického charakteru, jejich jedinečná morální síla nespočívá v tlumočení abstraktních etických principů, ale v barvitěm zobrazení hmatatelných stránek dobra i zla.*“¹⁴,
- poznávání a upevňování vědomí o řádu světa – podle Černouška představují pohádky „*specifický druh vzdělávání, který je zaměřen k tomu, aby děti pozvolna vstupovaly do horizontu vnitřních problémů lidského bytí*“¹⁵, formulujeme prvotní názory na svět a pohled na život, uvědomujeme si, že nás v životě stejně jako v pohádce čekají životní nástrahy, které musíme překonat, hrdinové ukazují, jak čelit problémům, jak zvládnout nebezpečí pomocí lstí,
- identifikační vzory – pohádky nám napomáhají v osobnostním růstu, snažíme se o ztotožnění se s našimi hrdiny, formují naše charakterové vlastnosti,
- sociální citění – díky svým motivům solidarity v nás pohádky vzbuzují potřebu pomáhat slabším,
- citové prožívání – pohádky v nás vyvolávají emoce, bojíme se o prince při nebezpečném boji s drakem a uleví se nám, až když princ konečně zachrání princeznu,
- estetický prožitek – pohádky nám napomáhají při formování našeho estetického vnímání,
- rozvoj představivosti a fantazie – prohlubuje se v nás schopnost tvořivého myšlení,
- rozvoj myšlení, inteligence a poznávacích schopností – pohádky ukazují, jak přistupovat k řešení problémů, způsoby jejich vyřešení jsou naznačeny ve srozumitelných obrazech a symbolech, dále rozvíjejí naše analogické myšlení,
- rozvoj jazyka – jednoduše dochází k rozšiřování slovní zásoby.

¹² Richter, 2004, s. 41.

¹³ Čapek, 1971, s. 101.

¹⁴ Černoušek, 1990, s. 15.

¹⁵ Černoušek, 1990, s. 15.

1.4 Druhy pohádek

Existuje mnoho hledisek a rozdílných názorů, co se týče klasifikace pohádek. V této podkapitole se budu zabývat pouze některými druhy, přičemž uvádím členění dle Richtera, Proppa, Mocné, Vařejkové a Šmahelové a srovnávám je mezi sebou.

- 1) Podle pojetí Richtera lze klasifikovat pohádky podle jednání hlavního hrdiny. Především on určuje zařazení pohádky do určitého stylu. Je to ten, kterého pohádka sleduje, na něm je postaven celý děj, rozvíjí se podle něho:
 - Pohádka fantastická/kouzelná – je nejstarší a nejpočetnější a nejvíce podobná pověsti. Má své kořeny zasazené v pradávných mýtech, kultovních rituálech a kouzlech, hrdinové se tu setkávají s nadpřirozenými bytostmi, užívají magii. Skládá se ze spousty motivů, kompozice bývá složitější. Většinou začíná odchodem hlavní postavy z domova za dobrodružstvím. Děj je řazen chronologicky. Čas plyne v magickém světě jinak než ve skutečném. Příběh může být zasazen do smyšleného prostředí, často se na scéně objevují králové, princové a princezny. Typickým motivem je cesta z reálného světa do světa pohádkového a naopak. Častým námětem bývá vítězství slabšího jedince nad silnějším. Tyto pohádky jsou dvojího druhu, buď s mladým mužským hrdinou, nebo s dívčí představitelkou. Vladimír Jakovlevič Propp ve svém díle *Morfologie pohádek a jiné studie* dochází k závěru, že „všechny kouzelné pohádky, co do své stavby, náleží k jednomu typu“¹⁶. Z kouzelných pohádek jako příklad uveďme od Erbena *Dlouhého, Širokého a Bystrozrakého, Ptáka Ohniváka a lišku Ryšku* nebo od Němcové *Sedmero krkavců, Divotvorný meč, O Slunečniku, Měsíčníku a Větrníku*.
 - Pohádka o zvířatech – má určitou podobnost s bajkami, bajky ale neřadíme do lidové slovesnosti, jelikož vznikly uměle vytvořeným způsobem. Na rozdíl od pohádek používají zvířecí vlastnosti v příbězích jako ponaučení a jako morální výuku. Ve zvířecích pohádkách se nevyskytuje hojný počet postav, obvykle jde o dvě až tři. Pohádky mají velice jednoduchý děj a téměř vždy humorný nádech. Typickým námětem je nepřátelství mezi kočkou a psem, chytrá liška, hloupý medvěd, zlá koza. Od Erbena je možné uvést pohádku *Král Tchoř* a od Němcové *O neposlušných kůzlatech*.

¹⁶ Propp, 1999, s. 28.

Miroslava Genčiová ve své knize *Literatura pro děti a mládež* dále dělí zvířecí pohádky na tři skupiny:

- a) Vlastní zvířecí pohádka – zvířata mají totožné vlastnosti jako v přírodě, navíc je jim dána schopnost mluvit. I předměty mohou být ožvlé a vlastnit lidský hlas.
 - b) Zvířata pomáhají hrdinům překonávat nástrahy, jsou navíc obdařena supermocí, mohou používat magii. Tento typ pohádek má blízko pohádkám kouzelným.
 - c) Zvířata alegoricky znázorňující lidské vlastnosti a chování, tento druh je podobný bajkám.
- Realistická/novelistická/bytová pohádka/pohádka ze života – má blízko novele nebo povídky. Poprvé byla zmíněna až v době renesance a humanismu v 15. století, dále se člení na:
 - dobrodružné povídky,
 - romantické sentimentální příběhy,
 - žertovné a satirické humoresky a anekdoty vysmívající se lidské hlouposti (např. o hloupém Honzovi).

U této pohádky se mění primitivní názory založené pouze na mýtech, objevuje se více racionalita. Tento typ je spíše určen starším dětem, jelikož se předpokládá, že čtenář získal jistou zkušenost. Témata vycházejí z každodenního všedního života na vesnici i ve městě. Častými postavami bývají sedláci, řemeslníci nebo vojáci. V případě výskytu životních nesnází se hrdinové snaží vše vyřešit přirozenou cestou, bez použití magie, kouzelné předměty a nadpřirozené bytosti se objevují velice málo. Děj je zábavný, s mnohými zvraty a napětím. Sociálně slabší jedinci bývají rozumově vyšší než bohaté měšťanstvo. Většina českých čtenářů zná realistickou pohádku od Erbena *Hrnečku, vař!* nebo od Němcové *Jak se Honzík učil latinsky* či *Strejček Příhoda*.

- Pohádka legendární – její děj se opírá o biblické postavy, je velice prostý a jednoduchý. Vypráví o lidech, kteří nějakým způsobem pochybili. Poté následuje trest, hrdinové projdou neuvěřitelným trápením, ale vše dobře dopadne díky jejich pokání. Dalším častým motivem je postava Smrti, která obchází Zemi a koná svoji práci, ale vždy jí v tom někdo zabrání. Často se objevují Ježíš a svatý Petr, kteří putují po světě a dávají pozor na to, zda je vše tak, jak má být. Těchto pohádek není spousta, patří

k nim Erbenova pohádka *Dobře tak, že je smrt na světě*, která začíná slovy: „*Za starých časů, když ještě pán Ježíš a svatý Petr spolu chodili po světě, přišli...*“¹⁷, nebo pohádka *O Pánubohu* od Němcové začínající téměř shodně: „*Za onoho času, když Pán Ježíš se sv. Petrem chodili po širokém světě, všelicos se jim na cestě přihodilo.*“¹⁸

- P. kumulativní – Propp uvádí, že „*základní tvůrčí princip těchto pohádek spočívá v libovolném mnohonásobném opakování stejných dějů nebo prvků, dokud se takto vytvořený řetěz nepřeruší nebo nerozplete v opačném sledu*“¹⁹.

Součástí těchto pohádek je gradace, kdy se k jedné postavě nebo věci hromadí další. Často dochází ke katastrofálnímu a zároveň humornému závěru. Jsou dvojího typu:

- Formulové – opakují se stále stejné části, tzv. články, „*v jednom typu se jen články přidávají, v druhém se vždy při připojení nového opakují všechny předcházející.*“²⁰ Používají se často novotvary, rýmy, asonance, libozvučnost. Typickým příkladem je pohádka *O řepě* nebo *Otesánek*.
- Epické – též opakují stejné epické články, ale vyprávějí se klidným způsobem, vše se odehrává pomalu, např. pohádky o lidech, kteří stále mění a mění věci.

2) Podobným způsobem jako L. Richter člení V. J. Propp pohádky takto:²¹

- Kouzelná
- Kumulativní
- O zvířatech (možno dále dělit podle typu zvířete – o divokých a domácích zvířatech, o ptácích, o rybách, plazech, atd.)
- O rostlinách (např. o houbách, o fazolích)
- O neživé přírodě (o větru, o řekách, mrazu, slunci, atd.)
- O předmětech
- O lidech neboli realistická/novelistická (nemá na mysli fantastické postavy kouzelných pohádek, ale postavy lidí z reálného světa, např. o šikovných zlodějích, o manželkách, o hospodářích a čeledi, o hlupácích atd.)

¹⁷ Erben, 2004, s. 36.

¹⁸ Němcová, 2009, s. 42.

¹⁹ Propp, 1999, s. 284.

²⁰ Richter, 2004, s. 21.

²¹ Propp, 1999, s. 292.

- Lhářské báchorky – vyprávění o nevšedních a v běžném životě nemožně uskutečnitelných příhodách (hrdina zapadne do bažiny až po krk, přiletí kachna a naklade tam vejce, poté se objeví vlk a sežere je).
- Škádlivky – jakýsi doplněk pohádkového žánru, většinou říkanky, které odrazují příliš neodbytné děti vyžadující pohádku. (*Proč? Pro slepičí kvoč!*)

Propp naopak neuvádí druh pohádky legendární, jelikož by pravděpodobně byly zařazené do druhu pohádek o lidech.

3) Dále podle Mocné dělíme pohádky s ohledem na jejich původ:²²

- Lidová/folklórní pohádka – jak již bylo zmíněno, původně byla určena pouze pro dospělé, nikoliv pro děti. Základ tvoří pohádky:
 - Kouzelné - námět bývá odvozen z archaických mýtů, bývají spjaté se zkouškou odvahy a dočasnou symbolickou smrtí (např. motiv nestvůry, která pojídá nebo jinak ohrožuje hrdinu).
 - Zvířecí – vystupují zde jako hlavní postavy zvířata, která jindy plní roli pomocníků statečných hrdinů. Přecházejí postupně v bajky, které mají jako hlavní znak alegoričnost a moralitu.
 - Legendární – typickými postavami jsou bibličtí hrdinové vycházející z legend
- Autorská (moderní, umělá) pohádka – na rozdíl od lidové pohádky je geneticky výrazně mladší, Mocná uvádí, že „se rovněž opírá o stěžejní žánrový princip neskutečna, je však výrazem tvůrčí osobnosti a lidovou tradici vědomě překračuje.“²³ Nalezneme zde více aktuálních a reálných prvků jako jsou sociální a etické problémy nebo civilizační změny, přičemž se kouzelné motivy stávají součástí každodenní reality. „Obvykle se zaměřuje na dětského příjemce. Je subjektivnější – někdy tematizuje subjekt autora i adresáta. Její metatextový charakter navíc už předpokládá u čtenáře určité povědomí o lidové pohádkové tvorbě a jejích postupech.“²⁴ Kompozičně má blíže k povídce, je psána složitější a volnější strukturou.

²² Mocná, 2004, s. 473.

²³ Mocná, 2004, s. 473.

²⁴ Mocná, 2004, s. 473.

- 4) V díle *Česká autorská pohádka* od Věry Vařejkové nalezneme ještě rozdělení pohádek podle vertikální klasifikace, pokouší se zachytit proces jejich začlenění do literatury, existuje trojí typ pohádek:²⁵
- Folklórní (lidová) – ústně předána z generace na generaci, existuje víc variant jednoho příběhu, později je zaznamenána písemně a je výchozím textem pro další literární zpracování.
 - Literární (klasická/tradiční) – vznikají adaptací ze zaznamenaných folklórních textů, kdy sběratelé tyto příběhy shromažďovali a poté zapisovali.
 - Autorská (moderní/umělá) – text je tematicky původní, přináší s sebou nové náměty, inspiruje se dětskou fantazií a hrou.
- 5) Hana Šmahelová člení pohádky podle toho, jak jsou zpracovány:²⁶
- Klasická adaptace – tuto metodu využívali bratři Grimmové a Erben, kteří projevíli snahu nalézt v kouzelných pohádkách mytologický základ. Jedná se o postup, kdy se sběratel snaží o reprodukci ústní formy takovým způsobem, aby zůstalo zachováno původní znění s folkloristickými rysy. Cílem je zachovat charakteristické prvky původního lidového vyprávění.
 - Autorská adaptace – do této skupiny řadíme Němcovou, která „*pohádky ani neimitovala, ani folkloristicky věrně nezachycovala. Počínala si jako skutečná lidová vypravěčka, improvizovala a v duchu daného žánru rozvíjela výchozí žánry, případně jen motivy.*“²⁷ Původní příběhy sběratel převypráví a vnese do své práce svoji individuální vložku, která převažuje nad původní folklórní předlohou. Do této kategorie jsou též řazeny autorské pohádky, dle Šmahelové je ale hranice mezi nimi velmi nejednoznačná, je těžké rozhodnout, kdy končí autorská adaptace a kde začínají autorské pohádky.

1.5 Struktura pohádek

„Budeme však trvat na tom, že dokud neexistuje správná morfologie, nemůže existovat ani správné bádání historické. Neumíme-li rozložit pohádku na její části, nedokážeme ani

²⁵ Vařejková, 1998, s. 24.

²⁶ Šmahelová, 1989, s. 9.

²⁷ Šmahelová, 1989, s. 9.

*provádět správná srovnání. A neumíme-li srovnávat, jak mohou být osvětleny například indo-egyptské vztahy nebo vztahy řecké bajky k bajce indické atd.? Nedokážeme-li srovnat jednu pohádku s druhou, jak potom máme zkoumat sepětí pohádky s náboženstvím nebo vztah pohádky k mýtům? Tak jako všechny řeky ústí do moře, všechny otázky bádání o pohádce musí koneckonců v souhrnu vést k řešení otázky nejdůležitější, na niž dosud neznáme odpověď, otázky shodnosti pohádek na celé zeměkouli.*²⁸

Jako každý literární žánr má i pohádka svoje pravidla, podle kterých vzniká. Její struktura je v podstatě jasná a nijak výrazně se nemění. V pohádkách můžeme vyzorovat podobné rysy v dějové zápletce, i téměř stejné typy postav. V díle *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury* dodává Jaroslav Toman ke struktuře, že jsou pohádky založené na vyprávěcím postupu, jsou pro ně typické ustálené kompozice s klasickou tematickou výstavbou. „Do hlavní dějové linie bývá začleňováno paralelní dějové pásmo nebo odbočka. Děj výrazně graduje a s rostoucí obtížností překážek, jež musí kladný hrdina překonávat, nabývá dramatickosti. Vždy směřuje k šťastnému zakončení. Tematická a jazyková výstavba lidové pohádky se vyznačují řadou tradičních motivů, postupů a výrazových prostředků. Patří k nim např. ustálené vstupní a závěrečné formule nebo trojí opakování a stupňování dějových motivů.“²⁹

V každé pohádce se vyskytují tzv. základní kategorie činnosti. První část je přípravná, kde se teprve zlo formuje a definují se zde základní vyprávěcí prvky. Na scénu přichází hrdina a síly vystupující proti němu. Děj se přesouvá na odlišné místo, než kde pohádka začala, začíná boj se zlem. Nejprve je hrdina poražen, pravděpodobně proto, aby se zvýšilo dramatické napětí. Hrdinu dále čekají nesnadné překážky a úkoly, které musí splnit. Zlo ho pronásleduje, ale je zachráněn. Hrdina nakonec zlo zničí. Může se objevit škůdce, který si klade neoprávněné nároky na odměnu. Nepravý hrdina je nakonec odhalen. Příběh končí potrestáním zla a oslavou hrdiny, která často vyústí ve svatbu. Tím pohádka končí.

Propp se zmiňuje o tom, že má pohádka dvě vlastnosti: je rozmanitá a mnohotvárná a zároveň jednotvárná a opakovatelná.

²⁸ Propp, 1999, s. 23.

²⁹ Toman, 1992, s. 65.

2. DOBOVÝ KONTEXT A SBĚRATELÉ POHÁDEK

V 18. století převažoval klasicismus („z *lat. classicus* = vynikající, vzorový“, v souladu s názorem Aristotelovým shledával klasicismus krásu v pravdě a uměleckou pravdu v napodobování přírody, které však interpretoval v duchu karteziánského racionalismu, povyšujícího rozum na vůdce básníka, nazírajícího v přírodě především to podstatné a neměnné, v tomto smyslu také pojímal a hodnotil klasickou antickou tvorbu jako jediné adekvátní zobrazení věčné, nadčasové podstaty přírody a člověka, vyvážané z dobových i místních podmínek³⁰), který vycházel z antiky. V něm byl zastáván názor, že člověk stojí v popředí, byl kladen důraz na rozum, střídmost a kázeň.

Na přelomu 18. století a 19. století byl klasicismus postupně vystřídán romantismem. V něm se uplatňovala subjektivnost, individualita a modernismus. Romantismus („z *franc. romantique* = původně „jako v románě“, románový, později ve smyslu tajemný, fantastický, likvidoval jakoukoli normativnost v umění a literatuře jakožto přežitek pozdně feudálního světového názoru aristokracie s jeho neměnnou sociální hierarchií, mocenským absolutismem a centralismem, které nerespektovaly člověka jako jedince a bezvýhradně ho podřizovaly nadosobním absolutním zákonům.³¹) usiloval o city, vášně a fantazii.

V 50. letech 19. století literatura směřuje k demokratickému směru, od romantismu přechází k realismu („z *lat. realis* = věčný, skutečný, podstatou realismu je jeho směřování k převaze objektivního principu v umělecké tvorbě, k poznávání objektivních zákonitostí života na základě pravdivého poznání reality.³²).

Pomalu se dovršuje proces národního obrození v politickém, kulturním i hospodářském životě. Autoři se snažili o zobrazení reálného světa, kritizovali nedostatky, pokusili se podat nový obraz národního života. Žádný z těchto výše uvedených uměleckých směrů se neprojevoval izolovaně, směry se vzájemně doplňovaly a prolínaly, a to hlavně v poslední etapě národního obrození.

³⁰ Vlašín, 1984, s. 170.

³¹ Vlašín, 1984, s. 322.

³² Vlašín, 1984, s. 308.

2.1 Sběratelé českých pohádek

Abychom pochopili dobu, ve které žili nejvýznamnější čeští sběratelé pohádek, je potřeba se zmínit o některých důležitých událostech. Stejně jako Evropa prošly české země během druhé poloviny 18. století a v 19. století složitým vývojem, kdy se z původní feudálně stavovské společnosti stala moderní občanská struktura. Podstatnou součástí této proměny bylo národní hnutí a formování nového českého národa.

V 80. letech 18. století byly díky reformám Marie Terezie a Josefa II. odstraněny některé feudální přežitky. Významné bylo vydání tolerančního patentu, který umožnil náboženskou svobodu a zrušil nevolnictví z roku 1781. Důležitý krok pro vznik nové české inteligence představovala školská reforma Marie Terezie.

Čeští vlastenci považovali hrané české slovo za velice podstatný činitel při vytváření národního vědomí. Roku 1771 byla v divadle V Kotcích poprvé uvedena hra (přeložená do češtiny) Kníže Honzík. V roce 1783 vlastenci založili Nosticovo divadlo, které později přejmenovali na Stavovské. Zde byla uvedena premiéra opery Don Giovanni, česky se ale hrálo výjimečně. Dále postavili na dnešním Václavském náměstí první dřevěné divadlo, zvané Bouda, kde se hrála česká představení.

Za významné období v českých dějinách je pokládáno národní obrození. Jeho představitelé pocházeli především z řad česká buržoasie a inteligence. Rozšiřuje se vědecká činnost, v roce 1774 vzniká Královská česká společnost nauk, v roce 1818 České muzeum, v roce 1831 je založen spolek podporující rozvoj česky psaného písemnictví Matice česká. Vyvíjí se i sběratelská a vydavatelská činnost, byla založena Česká expedice Václava Matěje Krameria, což bylo nakladatelství a knihkupectví, které mělo za úkol rozeslat české knihy venkovskému obyvatelstvu. V tomto období prošla česká literatura zásadním vývojem. Byla ustanovena norma spisovného jazyka a velký důraz je kladen na národní individualitu.

První sběratelé lidových pohádek byli obrozenci. Božena Němcová a Karel Jaromír Erben patřili mezi sběratele lidové slovesnosti, kteří měli obrovskou zásluhu na tom, že se pohádka stala součástí národní literatury. Na základě rozvoje spisovného českého jazyka začlenili lidové pohádky do hodnot národní literatury. Od 30. let 19. století se do popředí dostává domácí folklor, ve 40. letech bylo vydáno několik děl, která se začala zaměřovat na lid a jeho kulturu.

Karel Jaromír Erben (1811 - 1870)

Průkopníkem české folkloristiky je Erben, který ve svém bádání navázal na práci Jakuba Malého – *Národní české pohádky a pověsti* vydané již v roce 1838. Jak uvádí Čeňková ve své publikaci *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*, Malý ale poetiku lidových pohádek a pověstí nerespektoval a texty uměle upravoval.

Erben studoval národopis a folklor, většina folkloristů se z počátku více zabývala písněmi než pohádkami. V letech 1842 až 1845 vydal nejprve sbírku *Písně národní v Čechách* obsahující 500 písní, která se těšila velké oblibě doma i v zahraničí, a tak se rozhodl pokračovat ve stopách lidového folkloru a později, v roce 1864, publikoval pětidílnou sbírku *Prostonárodní české písně a říkadla* obsahující 2200 českých národních písní s komentářem. Ve 40. letech se zabýval převážně vědeckou činností, zamýšlel se nad pojmem národní píseň. Ta podle něho musí vyjadřovat národního ducha obsahem a zároveň i formou.

Už během svých studií se věnoval sbíráním pohádek a dával jim básnickou podobu, tvořil pod vlivem romantismu a v duchu mytologické teorie bratří Grimmů. Podstatou je boj mezi dobrem a zlem, tedy boj hrdiny s drakem, který znázorňuje tmu, zlo nebo smrt. Hrdina zastupuje světlo, dobro a život a musí draka porazit. Motiv zajaté princezny symbolizuje uvězněnou přírodu, kterou zaklel a vězní čaroděj (viz pohádka *Dlouhý, Široký a Bystrozraký*). Erben slunce považuje za symbol zbožštění, tato symbolika se promítá v jeho pohádkách v použití zlaté barvy, konkrétně u pohádek *Tři zlaté vlasy děda Vševěda*, *Zlatovláska* či *Pták Ohnivák a liška Ryška*.

Náměty pro své pohádky hledal na Chodsku a v Podkrkonoší, řadu materiálů mu také poskytli jeho přátelé jako například Josef Franta Šumavský, Antonín Rybička nebo Eduard Štorch. Od konce 50. let vydal několik pohádek, v časopise pro děti *Zlaté klasy* pohádku *Hrnečku, vař!*, dále v almanachu *Perly české* publikoval *Dlouhého, Širokého a Bystrozrakého*, v almanachu *Máj* mohli čtenáři najít *Ptáka Ohniváka a lišku Ryšku*, *Zlatovlásku* nebo *Tři zlaté vlasy děda Vševěda*. V období absolutismu pomocí pohádek bojoval proti skleslosti a dával naději a víru v lepší budoucnost národa. Také v roce 1864 vychází ucelené dílo *Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních*, tzv. *Čítanka slovanská*. Některé pohádky a pověsti z tohoto díla později zařadil do obsáhlého díla *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských* z roku 1869, čítajícího na 90 bájí a pohádek, které sebral, přeložil a upravil. Za svého života nestihl dokončit své plány týkající se dalších studií slovanského folkloru, a proto v roce 1905 vydal Václav Tille *České pohádky, do nichž zahrnul texty, které našel v Erbenově pozůstalosti*.

Zdeněk Zapletal uvádí, že „*K. J. Erben si byl vědom toho, že pohádku není možno uvádět do literatury v její původní vyprávěné podobě, která se od jednoho vyprávění k druhému proměňovala. Zvláště v pohádkách kouzelných chtěl pod vnějším alegorickým rouchem odkrýt jejich dávný základ, zdůraznit v nich to, co má povahu něčeho stálého a pevně daného, co i při veškeré proměnlivosti pohádkového trvání pořád trvá. Zvýraznil pohádkovou zápletku, překážky a zkoušky, které se staví hrdinovi do cesty, systém jejich stupňovitého opakování, který podtrhuje ideu vítězství dobra nad zlem, vstupní a koncové formule apod.*“³³

Ke kompozici Erbenových pohádek se vyjadřují Milena Rosová a Svatava Urbanová takto: „*Erbenovy pohádky mají pevnou kompozici, která souvisí s jeho představou, že lze rekonstruovat systém mytologických 23 symbolů. Čas, místo, děj a charaktery postav jsou určovány rámcově, protože nositelem děje je funkce postavy v sledu motivů. V průběhu děje se postavy nevyvíjejí, mají svou pozici v zákonech protikladu. Kdo je nositel dobra, je odměněn, negativní postava je dovedena k pádu.*“³⁴

Erbenova tvorba je charakteristická určitými rysy, jeho kompozice námětů je vyvážená, je to dané výsledkem rekonstrukce mytologických symbolů. Popisy osob a událostí jsou spíše obecné. Erben často využívá ve svých textech oslovení, otázky, rčení a přísloví, zvolací citoslovce, snaží se tím své vyprávění oživit. Převažují jednoduché a krátké věty a dialogy. „*Vypravěčský styl a jazyk nejsou napodobením, nýbrž uměleckou stylizací charakteristických znaků lidového podání a mluvy. Monumentální ráz získaly Erbenovy pohádky již zmíněnou obecností a nadčasovostí. Podílí se na něm také symetrie, která se projevuje zejména v kompozici vyváženými protiklady v motivech, charakterech i v jednání postav a v oblasti ideové důslednou opozicí etických hodnot.*“³⁵

Erben byl nejenom sběratel lidové slovesnosti, ale také historik, právník, archivář, básník a překladatel. Zabýval se politikou i kulturními dějinami, často podnikal cesty za studiem archivů na venkově. Redigoval *Pražské noviny*, později se stal i redaktorem časopisu *Obzor*. Roku 1867 se zúčastnil manifestační cesty českých politiků do Moskvy. Pracoval jako sekretář v Národním muzeu, později se stal archivářem města Prahy. Erben po sobě zanechal významná díla literární, vědecká i sběratelská. Ve folkloru se snažil najít řád, který od pradávna vládne všemu lidskému konání.

K jeho nejvýznamnějším dílům patří také básnická sbírka *Kytice z pověstí národních* z roku 1853, podkladem pro *Kytici* byly staré české lidové báje.

³³ Zapletal, 1976, s. 169.

³⁴ Rosová, Urbanová, 2005, s. 54.

³⁵ Šmahelová, 1989, s. 109.

Božena Němcová (1820 - 1862)

Na rozdíl od Erbena, který se snažil zachovat pohádku v původním znění, Němcová ve svých příbězích rozvíjí základní kompozici a vytváří tím novou podobu. Není pouze sběratelkou, ale především tvůrkyní. Její tvorba má sice základ v lidové slovesnosti, ale je už obohacena o osobitý vyprávěcí styl. Často podrobně popisuje situaci či skutečnosti, které nejsou sice pro posun děje nikterak zásadní, ale zato patří do autorského způsobu vyprávění pohádky.

Zapletal uvádí, že si „*Němcová uvědomovala, že pro celonárodní potřeby nelze lidovou pohádku zprostředkovat jako dokumentárně přesný zápis folklorního podání, ale jako projev literárně stylizovaný, jako součást psané literatury.*“³⁶

Hana Šmahelová zrekapitulovala charakteristické rysy pohádkové tvorby Němcové následovně:

- podle ní neměly odborné vědecké postupy a metody vliv na Němcovou, přesto u ní můžeme nalézt shodný rys s lidovým podáním, a tím je vyprávěčská kreativita. „*Od lidových pohádek se ostatně příliš neodchylovala ani v obsahu, nicméně ho novelisticky rozšiřovala popisy, vedlejšími epizodami i psychologickými motivacemi. Právě těmito rysy se projevuje autorské pojetí pohádky jako příběhu, který směřuje od nezávazné, hravé a zábavné fikce k realitě plné rozporů, skutečného zla, bídy a neštěstí.*“³⁷
- Němcová myšlenky lidového názoru prohloubila a spojila s idejemi národně osvobozenického programu. „*Kolektivně cítěný ideál svobodného člověka a ušlechtilého lidství zachytila především v postavách prostých hrdinů. Lidovou vizi spravedlnosti vyjádřila zejména v postavách spravedlivých a dobrých králů.*“³⁸
- v kompozici a stavbě příběhů se objevují realistické prvky při popisu prostředí a činnosti z každodenního života. V pohádce *O zlatém kolovrátku* je pasáž popisující různé práce a úkony „*Dobrunka musela zatím doma malé hospodářství spravovat. Když ráno kozu nakrmila, skromné, ale chutné jídlo přistrojila, sedničku a kuchyňku čistě vymetla a uspořádala, musela ještě, neměla-li právě potřebnější práci před rukama, ke kolovrátku zasednout a pilně přísti.*“³⁹

³⁶ Zapletal, 1976, s. 174.

³⁷ Šmahelová, 1989, s. 135.

³⁸ Šmahelová, 1989, s. 136.

³⁹ Němcová, 2004, s. 68.

- lidovou mluvu Němcová převedla na jednotnou formu spisovného jazyka dle normy psané literatury 19. století. Dnešní čtenář může tuto češtinu považovat za nepřirozenou a ustrnulou.

V jejích pohádkách nalezneme romantické i realistické prvky, mytologickou symboliku i jemné zabarvení humoru. Do svých příběhů vkládala strašidelné scény a realistické obrazy. Hlavní myšlenky jejích příběhů představují rovnost mezi lidmi a spravedlnost ve světě. Motivy vybírala a upravovala tak, aby bylo vystiženo typické prostředí s charakteristickými typy postav českého lidu spolu s povahovými vlastnostmi. Její nejčastější hrdinové byly dívky a ženy, které byly obětavé a citově založené. Podle Zapletala *„lidovost pohádky v pojetí Němcové nespočívala jenom v souboru pohádkových situací, formulí a postupů. Ve většině jejích pohádek vystupují lidoví hrdinové, k nimž se často přidružují například postavy králů lidového původu nebo s lidem soucítících. Je v nich zvýrazněna idea spravedlnosti, která dává zvítězit dobru a lásce. Pojala pohádku jako zdroj poučení o lidu, o jeho životní realitě a společenských tužbách. Pohádku udržovala v těsném sepětí se životem lidu.“*⁴⁰

Božena Němcová, rozená Barbora Novotná, později Barbora Panklová se narodila ve Vídni, datum a další okolnosti okolo původu jsou ale nejasné. Dětství prožila v Ratibořicích, největší vliv na ni měla její babička Magdalena Novotná. Když jí bylo deset let, byla poslána na vychování do zámku ve Chvalkovicích, kde se setkala s literaturou a uměním. Četba v ní probouzela touhu po lepším světě. Ve své tvorbě poukazuje na sociální problematiku, zároveň se snaží o jakýsi návod k řešení. V 17 letech se vdala za úředníka finanční stráže Josefa Němce, s nímž měla čtyři děti. Nebyla ale šťastná, rodina se velice často stěhovala a finančně strádala. Umělecká činnost se u Němcové rozvíjela v Praze, kde přišla do styku s ostatními vlastenci, jako byli František Palacký, Karel Jaromír Erben, František Ladislav Čelakovský nebo Karel Havlíček Borovský. Při pobytu na Domažlicku v letech 1845 až 1848 poznávala venkovský život a lidové tradice.

Nejprve se pokusila o psaní poezie, svůj literární talent projevila až v tvorbě prózy. V letech 1845 až 1847 vydala v sedmi sešitech *Národní báchorky a pověsti*, ze začátku převažovaly kouzelné pohádky, později se objevují i novelistické pohádky. Karel Havlíček Borovský ji svými recenzemi podporoval, poukázal na univerzálnost a nadčasovost pohádkového žánru.

Nezabývala se jenom českými pohádkami, také překládala jihoslovanské, chtěla vydat i soubor pohádek slovanských národů. V letech 1857 až 1858 publikovala v deseti svazcích

⁴⁰ Zapletal, 1976, s. 175.

Slovenské pohádky a pověsti, které vznikaly z jejích vlastních zápisů i s pomocí slovenských sběratelů, jako je Reutz nebo Rimavský. Pokusila se českého čtenáře seznámit se slovenskou folklorní literaturou, a proto je chtěla vydat ve slovenštině. Měla ale obavu z jazykové bariéry, vydala proto dílo česky, použila pouze slovakizmy a slovenské dialogy.

Věnovala se také tvorbě lidových humoresek, anekdot, pověstí, legend, povídek, poezie, cestopisů. Mezi její významná díla řadíme venkovské povídky *Divá Bára* nebo *Karla, Babička, V zámku a v podzámčí, Pohorská vesnice*.

2.2 Sběratelé vietnamských pohádek

Pohádky ve Vietnamu existují již po mnoho let. Je nutné se zmínit o faktu, že je ve Vietnamu pojem pohádka příliš široký, řadí se k lidovému vyprávění, stejně tak jako mýty, pověsti a bajky. Hranice mezi těmito druhy lidové slovesnosti je velice tenká.

Původně se pohádkové příběhy předávaly pouze ústní formou z generace na generaci, písemného zapsání se dočkaly až mnohem později. Důvodem byla skutečnost, že většina obyvatel z 54 etnických skupin neovládala psaný jazyk.

Vietnam zažil tisíciletou čínskou nadvládou, uvádí se od roku 111 př. n. l. do roku 939 n. l. Tento fakt měl zásadní vliv na vietnamskou kulturu a literaturu v dalších staletích. Nejstarší dochovanou literaturu nalezneme na přelomu 9. a 10. století. Sice existují starší dochované texty, jako jsou nápisy na stěnách psané čínštinou, nelze je ale považovat za literaturu ve vlastním smyslu.

Čínská literatura a filosofie formovala povahu literatury vietnamské, ovlivnila výběr jejích žánrů a stylů. Čínština se užívala jako literární jazyk až do počátku 20. století, velká část děl vznikla v čínštině, jelikož byl tento jazyk považován za prestižní. Až na přelomu 18. a 19. století, kdy vznikla řada klasických děl vietnamské literatury, se vietnamština dočkala rozkvětu. V období francouzské nadvlády na přelomu 19. a 20. století se objevily pokusy o přepis vietnamštiny v latince. Zhruba od 30. let 20. století zůstala latinka jediným literárním jazykem ve Vietnamu. Díky francouzské kolonizaci se autoři seznámili i s evropskou literaturou.

„Evropský vliv prostřednictvím překladů Ezopových a La Fontainových bajek, které se ve Vietnamu objevily na počátku 20. století, přišel pozdě a nebyl velký. Daleko významnější byl vliv indický, který pronikal do Vietnamu dvěma cestami. První cestou byly přepisované

*indické prameny, které se spolu s buddhistickým učením dostaly do Vietnamu přes Čínu, kde prošly určitými změnami, a pak se prostřednictvím mnichů dostaly do ústního podání. Druhou cestou bylo ústní podání zprostředkované sousedními národy, hlavně Laosany, Khmery a Čamy.*⁴¹

Až do počátku 20. století se próza vyskytla ve velice omezené formě, vietnamská literatura se ale může pyšnit poezií, oblíbené byly veršované romány. *„Mnohé pohádky jsou prokládány verši, některé mají veršovaný závěr. To se vysvětluje velkou láskou Vietů k poezii.*“⁴² Události ve 20. století, období válek a bojů za nezávislost, poznamenaly vietnamskou literaturu. Hanojské knihovny byly evakuovány do odlehlých míst v horách kvůli nebezpečí ze strany amerických náletů. Dodnes není ve Vietnamu žádná kompletní sbírka národních pohádek. Pohádky jsou anonymní, neznáme autora, nebyli ani sběratelé jako Erben nebo Němcová. Podobně jako v české pohádce je pohádka vietnamská založena na motivech protikladů, krásy a ošklivosti, mládí a stáří, spravedlnosti a nespravedlnosti, života a smrti, dne a noci, boje dobra a zla. Nejoblíbenější pohádky jsou zvířecí, kouzelné a legendární.

Ve vietnamských pohádkách se často objevují postavy z buddhismu, konfucianismu nebo taoismu. Vietnamci hledají svůj původ v mýtech, kde se vyskytují božské bytosti. Existuje prastará legenda o otci prvních Vietnamců, králi Lạc Long Quân (přeloženo jako Pán draků Lac) a jeho krásné ženě Âu Cơ, kteří zplodili sto vajíček. Později se z nich vylíhlo sto synů. Jednoho řekl král své ženě, že pochází z rodu draků a ona z víl, jsou jako voda a oheň, a proto spolu nemohou žít, jelikož jsou moc rozdílní. Polovina dětí odešla s otcem do hlubin moře a druhá půlka s matkou do hor. Synové se rozprostřeli po rovině a horách vietnamské země a stali se zakladateli národů obývajících zemi dodnes. Nejsilnějším národem byli Vietové.

„Vietové jsou národ se starou a velmi bohatou kulturou nejen výtvarnou a slovesnou, ale i intelektuální, mravní a citovou. Existence vietského státu v deltě Rudé řeky je známa od 3. století př. n. l. Nesmírně vitální – pracovitý i bojovný – národ se stal jádrem státní konsolidace pro všechny ostatní národy mezi pobřežím a horskými předěly k Laosu. Neobykle široká paleta jeho slovesného folklóru sahá od různých vyprávění anekdotického charakteru přes lidové balady, historické písně a pověsti až k mýtům a pohádkám.“⁴³

Ve Vietnamu existuje rčení „con Rồng, cháu Tiên“ (v překladu děti Draků, vnuci Bohů), Vietnamci takto hrdě nazývají sami sebe, považují se za potomky draků a bohů.

⁴¹ Zbořilová, Klindera, 1984, s. 10.

⁴² Zbořilová, Klindera, 1984, s. 10.

⁴³ Zbořilová, Klindera, 1984, s. 9.

3. SROVNÁNÍ ČESKÝCH A VIETNAMSKÝCH POHÁDEK

Pro komparaci lidových pohádek obou kultur jsem vybrala pohádky Karla Jaromíra Erbena a Boženy Němcové, naproti nim stojí první český soubor *Vietnamské pohádky* od Ivy Zbořilové a Odolena Klindery, kteří jednotlivé pohádky a pověsti vybrali a přeložili z pracovního pobytu ve Vietnamu v letech 1968 až 1970. Museli přečíst desítky knih a časopisů ve vietnamštině, angličtině a francouzštině, vybírat různé příběhy a srovnávat jejich verze. Dalším úkolem bylo pátrání po historickém pozadí a společenském kontextu pohádky, poté veškeré nasbírané pohádky přeložit do češtiny.

V této sbírce pohádek nalezneme zvířecí a kouzelné pohádky, povídky, mytologické a místní pověsti. Vietnamské obyvatelstvo je tvořeno zhruba 54 národnostními skupinami, k nejpočetnější skupině (asi 86% populace), patří Vietové, nazýváni též jako Kinhové. Mezi další velké menšiny ve Vietnamu patří Tayové, Thajové, Khmérové nebo Muongové. Ve své práci se budu zabývat pohádkami národnosti Viet.

3.1 Postavy

Podle definice ve *Slovníku literární teorie* má pojem postava trojí charakteristiku:

- „v epice a dramatu všeobecně každý fiktivní subjekt, vystupující v literárním díle, jenž je v tematickém plánu díla realizován v motivech, které představují jeho vnější podobu a pojmenování jeho vlastnosti, nebo předvádějí jednání postavy v konkrétních situacích, její promluvy, popř. motivace jednání
- ve starším pojetí se často užívalo termínu *hrdina* ve smyslu *klíčová postava literárního díla, tj. postavy, která se objevuje v ohnisku fabulačního utváření a aktivně se v epických i dramatických žánrech podílí na jeho vývoji*
- *označuje se jako osoba, tj. fiktivní postava dramatického literárního díla, která ve výstavbě dramatu má svou funkci, označovanou též jako role*“⁴⁴

Propp rozděluje postavy do sedmi kategorií:⁴⁵

- škůdce – objevuje se v příběhu dvakrát, poprvé se zjeví náhle a odjinud, podruhé přichází na scénu jako postava nalezená, bývá v doprovodu,

⁴⁴ Vlašín, 1984, s. 286.

⁴⁵ Propp, 1999, s. 69.

- dárce – je potkán náhodně, většinou v lese nebo na poli, na cestě,
- kouzelný pomocník,
- odesílatel,
- hrdina,
- nepravý hrdina,
- carova dcera.

Figury jsou neměnné, mají pevně dané povahové vlastnosti, charakter se v průběhu děje nemění. „*Jde o vyhraněně jednoznačný, zúžený a zároveň nadsazený modelový typ: neindividualizovaný, nepsihologizovaný a většinou neoznačený ani jménem (král, matka, chudý chalupník) nebo je jméno natolik obvyklé, že nevyvolává představu konkrétního individua.*“⁴⁶

Děj je postaven na kontrastnosti kladných a záporných postav. Typický hrdina má níže uvedené vlastnosti (u zloduchů jde o pravý opak):⁴⁷

- **dobré srdce** – koná dobro, rozděluje se s ostatními o poslední jídlo, pomáhá slabším jedincům,
- **statečnost** – zejména u mužských postav, ty jsou vždy ochotny zachránit princeznu ze spárů draka,
- **chytrost a zároveň vychytralost** – potřebná při plnění úkolů a řešení hádanek,
- **smysl pro spravedlnost** – schopnost umět posoudit situaci,
- **věrnost** – v lásce, ale i ke svému pánovi nebo králi,
- **pokora a ctění řádu,**
- **trpělivost,**
- **pracovitost**
- **poslušnost.**

Hlavní hrdina – bývá něčím znevýhodněný, např. je chudý, sociálně níže postavený, či nejmladší a nejslabší ze všech sourozenců, považovaný za hlupáka atd. Tato postava je většinou sirotek, proti němu stojí zlá macecha. V Čechách často vystupuje postava hloupého

⁴⁶ Richter, 2004, s. 30.

⁴⁷ Richter, 2004, s. 34.

Honzy, ve vietnamské kultuře nalezneme prolhaného a vychytralého šibala Cuôi, který je chudý, ale svým vtípem vždy někoho přelstí nebo napálí, tím vznikají humorné situace.

Němcová vybírá pro své hlavní postavy jména, která jsou pro jejich chování a činy charakteristická, např. hodná a dobromyslná dívka Dobrunka, krutá Zloboha, Lidumila, Hostivit, Dobromil, Kráska, atd. Postavy pocházející z chudých vrstev konají různá povolání, např. ovčák (*Čert a Káča*), voják (*Alabastrová ručička*), švec (*O Jozovi a Jankovi*). Často se objevují i zámožní a mocní princové nebo králové (*Princ Bajaja, O labuti, Potrestaná pýcha,...*). Není nic neobvyklého, když i dívky a ženy jsou v jejich pohádkách hlavní hrdinky (*Chytrá horákyň, Princezna se zlatou hvězdou, Sedmero krkavců,...*). Co se týče charakterových vlastností, Němcová přisuzuje svým hrdinům kvality jako dobrosrdečnost, pracovitost, trpělivost, skromnost. Dokazuje čtenářům, že i díky chytrosti může člověk zvítězit nad zlem, aniž by používal kouzelné předměty. (*Chytrá horákyň, Kdo je hloupější, O hloupém Honzovi,...*).

Erben svým hrdinům většinou nedává jména, nazývá je obecně jako král, královna, princezna, matka. Výjimečně je pojmenuje podle význačných rysů (*Zlatovláska, Plaváček,...*). Dává raději přednost mužským hrdinům z královských rodin (*Pták Ohnivák a liška Ryška, Dlouhý, Široký a Bystrozraký, Živá voda,...*), výjimečně vybíral i hrdiny z prostého lidu (*Zlatovláska, Tři zlaté vlasy děda Vševeda,...*), zřídkaždy ženské postavy (*Hrnečku, vař!, Tři prádleny,...*). Zaměřuje se na otázku osudu, věří, že je jejich cesta předem daná při narození. Příkladem může být pohádka *Tři zlaté vlasy děda Vševeda*, „*Koukne skulinou ve stropě a tu vidí: uhlíř spal, žena jeho ležela jako ve mdlobách a podle děťátka stály tři staré babičky, celé bílé, každá měla v ruce svíci rozsvícenou. První povídá: "Já tomu chlapci dávám, aby přišel do velikých nebezpečství!" - Druhá povídá: "A já mu dávám, aby ze všech šťastně vyvázl a byl dlouho živ." - A třetí povídá: "A já mu dávám za ženu tu dcerušku, co se dnes narodila tomu králi, který tu nahoře na seně leží:" Nato babičky svíce zhasly a bylo zas ticho. Byly to sudičky.*“⁴⁸

U vietnamských pohádek mívají charaktery velice prostá jména. Kdysi se věřilo, že čím prostší a ošklivější jméno, tím snáze rodiče dítě vychovají. Ve vietnamské verzi Popelky - *Tam a Cam*, znamená jméno Tám v překladu zlomková rýže a Cám rýžové otruby. Ústřední postavou bývá spíše chudý chlapec, který žije na venkově. Ve Vietnamu zastupovali početnou skupinu zemědělců, v asijské kultuře vládla ideologie, která pělá chválu prostému lidu. Vlastní veškeré kladné vlastnosti, je hodný, pracovitý, odvážný. Je zde kladen velký důraz na

⁴⁸ Erben, 2008, s. 39.

oddanost a úctu dětí k rodičům a starším. Často se objevuje postava chytré ženy a jejího hloupého muže (*Hlupákova žena*).

3.2 Témata a motivy

Slovník literární teorie uvádí, že pojem téma⁴⁹ je „z řec. *thema* = položka, to, co je položeno do popředí, do středu zorného pole sdělování, rovina zobrazení skutečnosti, složená z postav, vypravěče, vnějšího světa a děje a zakotvená v souslednosti významových elementů jazyka“ a motiv⁵⁰ je „z lat. *motivus* = uvádějící v pohyb a z franc. *motif* = popud, pohnutka, v teorii literatury název nejjednodušší části slovesného uměleckého díla, která má ještě své téma, ale je již nerozložitelná obsahově.“

Řada témat a motivů se vyskytuje v různých variantách pohádek po celém světě. Tyto motivy pojí pohádku v jedno ucelené vyprávění, které pak vytvářejí základní osnovu:

- **boj mezi dobrem a zlem** – vše dobře dopadne, hlavní hrdinka překonává zlo v podobě macechy a nevlastní sestry, nakonec se vdává za bohatého prince (Němcová: *O Popelce*, vietnamská pohádka: *Tam a Cam*),
- **daleká cesta** – hrdina vyráží za dobrodružstvím (Erben: *Dlouhý, Široký a Bystrozraký*, vietnamská pohádka: *Hládek, Čerpač, Fukač a Slonín*),
- **úkoly** – hrdina plní složité úkoly (Erben: *Dlouhý, Široký a Bystrozraký*, vn: *Hládek, Čerpač, Fukač a Slonín*),
- **osud** – sudičky Plaváčkovi předpověděly, že se ožení s královou dcerou (Erben: *Tři zlaté vlasy děda Vševěda*), stařeček hrdinovi předurčil budoucí manželku (vietnamská pohádka: *Bůh sňatku*),
- **trest** – nevlastní sestra manžela Bohdanky postihl trest, poddaní ji za kruté činy hodili na hranici a podpálili (Němcová: *Sedmero krkavců*), do nevlastní matky a bratra Thach Sanha uhodil blesk (vietnamská pohádka: *Thach Sanh*),
- **přestrojení** – urozený princ předstírá, že je němý a prostý poddaný (Němcová: *Princ Bajaja*), Thi Kinh se převlékla do mužských šatů, aby mohla vstoupit mezi mnichy (vietnamská pohádka: *Světice s dítětem*),

⁴⁹ Vlašín, 1984, s. 377.

⁵⁰ Vlašín, 1984, s. 236.

- **každoroční oběť pro nestvůru** – král musí drakům předat své dcery jako daň za mír (Němcová: *Princ Bajaja*), lidé kraje uctívají a oběťují ji každý rok jednoho muže (vietnamská pohádka: *Thach Sanh*),
- **odpuštění** – černá princezna Radovidovi vše odpustila (Němcová: *O černé princezně*), loupežníkům bylo odpuštěno za jejich zločiny (vietnamská pohádka: *Osmnáct světců*),
- **skrývání se** – babička přiklopila na Plaváčka prázdnou kád' (Erben: *Tři zlaté vlasy děda Vševeda*), mniška se schovala do džbánu před lidožroutem (vietnamská pohádka: *Chrámový kohout*),
- **schopnost rozumět řeči zvířat** – Jiřík ochutnal královu rybu, od té doby komunikuje se zvířaty (Erben: *Zlatovláska*), díky kouzelné perle Da Trang slyší, o čem si zvířata povídají (vietnamská pohádka: *Krab Da Trang*),
- **jedlík** – Erben: *Otesánek*, vietnamská pohádka: *Hládek, Čerpač, Fukač a Slonín*.

Vietnamské pohádky často obsahují vysvětlení některých přírodních zákonitostí, tradic a zvyků, zdůvodňují původ věcí a názvů, jsou více spojené s mýty a legendami. Víte např., proč má zajíc zaječí pysk a komára vždycky odháníme?

„Pak předstoupil zajíc a prohlásil, že má příliš malá ústa, že se mu do nich nic nevejde.

„Dobře“, uznal Král nebes, „zvětším ti je.“

Vzal nůž a rozřízl mu ústa napříč. Proto má zajíc horní ret rozštěpený a říká se tomu zaječí pysk.

Poslední přednesl svou stížnost komár. Prohlásil, že má příliš tenký sosák a nemůže ho dobře zabodnout do těla zvířat a lidí, aby jim sál krev.

Král nebes už měl zbytečných stížností právě dost a řekl suše:

„Dám rozkazy, aby se ti dostalo pomoci, až budeš sosák zabodávat do těla.“

Komár byl spokojen a letěl hned vyzkoušet, jak mu kdo bude pomáhat.

Bodal zvířata i lidi a skutečně mu každý pomohl, zvířata oháňkou a lidé rukou. Přitlačili mu tak vydatně, že ho rozplácli.⁵¹

Vietnamci si jev příliv a odliv vysvětlují tak, že jeden z pomocníků Nebeského císaře, Duch moře, leží za širým Východním mořem a pouze dýchá, aby se udržel naživu. *„Když se nadechuje, proudí mu voda z moře do útroby, a když vydechuje, vytéká zase zpět do moře. Někdy dýchá slaběji, jindy silněji. A jak tak stále dýchá, vzniká příliv a odliv vody v moři, jak jej známe a vidáme každý den, někdy slabší a někdy silnější. Říká se, že duch leží na mořském*

⁵¹ Klindera, Zbořilová, 1974, s. 42.

*břehu docela nehybně. Ale když už ho to tlačí, přece se obrací z boku na bok. Tu se zvedá náhle voda a přes celé moře se od východu na západ žene obrovská vlna.*⁵²

Dojemný příběh o manželích Chuc a Ngau odhaluje, proč v červenci ve Vietnamu tolik prší. Nebeský císař oddělil manžele, aby pracovali každý na jiném břehu Stříbrné řeky, mohli se pouze setkat jednou za rok. *„V sedmém měsíci smutná Chuc zastavuje svůj stav, odstříhuje hedvábné nitě a pouští je po větru. Lidé na zemi říkají, že létá babí léto. Pak zmizí z polí všechny vrány, které odlétají k Stříbrné řece, aby přes ni vytvořily most, na němž se nakrátko scházejí Chuc a Ngau. Při setkání prolévají slzy radosti, a když přijde chvíle loučení, znovu pláčou. Proto v sedmém měsíci tolik prší.*⁵³

3.3 Ustálená slovní spojení

Ve svých pohádkách začínala Němcová úvodními větami s cílem uvést čtenáře do děje:

- *„Chudá selka šla do lesa na stlaní.“ (O bílém hadu)*
- *„Vávrovi umřela žena.“ (Divotvorný meč)*
- *„Rýnzburský dvůr, k náchodskému panství patřící, byl za starých časů velký a ohromný hrad, kolem a kolem lesem ohražen.“ (Silný Ctibor)*
- *„Petr byl chlapec na ženění, když mu máma umřela.“ (Čertův švagr)*

Často se hned z prvních ustálených výrazů dozvídáme počet potomků:

- *„Byl jeden sedlák, ten měl dvě děti, syna a dceru.“ (O třech zaklených psích)*
- *„Byl jeden král, ten měl tři syny.“ (O třech bratřích.)*
- *„Byl jednou jeden král a ten měl syna a tři dcery.“ (O Slunečnicku, Měsíčníku a Větrníku)*
- *„Byl jeden rybář, ten měl mnoho dětí a byl tuze chudý.“ (Šternberk)*

Erben téměř vždy užíval klasické ustálené začáteční formule:

- *„Byl jeden král, a byl tak rozumný, že i všem živočichům rozuměl, co si povídali.“ (Zlatovláska)*

⁵² Klindera, Zbořilová, 1974, s. 219.

⁵³ Klindera, Zbořilová, 1974, s. 222.

- „Byl jeden král, a byl už starý a neměl než jednoho syna.“ (Dlouhý, Široký a Bystrozraký)
- „Bylo – nebylo: byl jednou jeden král, který se rád honil po lesích za zvěří“. (Tři zlaté vlasy děda Vševěda)
- „Byl jeden velmi zámožný hospodář, měl pohodlné stavení a v něm všeho dostatek.“ (Bůh ví, čím člověka trestati)

Vietnamské pohádky velice často užívají formuli *Ngày xưa ngày xưa* (možné přeložit jako *Kdysi dávno, Za dávných časů*). Kromě těchto neurčitých formulací začínají pohádky přesným určením místa nebo času.

- „Za dávných dob, kdy ve Vietnamu vládl král *Hung Vuong IV.*, žila v jedné vsi krásná dívka *Hoa Lan*.“ (Orchidej)
- „Před pěti sty lety žil ve Vietnamu mandarin jménem *Tu Thuc*. Pocházel z provincie *Thanh hoa* a byl správcem okresu *Tien du*.“ (Příběhy *Tu Thucovy*)
- „*Nhi Khach* se narodila v *Khoai Chau* v provincii *Hai Hung*, ale v době, kdy se provdala za syna otceva přítele, byl její otec správcem okresu *Dong Quan*.“ (Hráčova žena)

3.4 Číselná symbolika

Němcová pracuje nejčastěji s číslovkou dvě, tři, sedm a dvanáct. Dvojka a trojka se pojí s počtem dětí, „*Jedna chudá vdova měla dvě dcery, dvojčata*.“ (O zlatém kolovrátku), „*Švec Marek měl dva syny, Jozu a Janka*.“ (O Jozovi a Jankovi), „*Za starých časů bydlel v jednom městě chudý muž, který měl tři dcery*.“ (O Popelce), „*V jednom městě bydleli rodičové a měli tři dcery*.“ (O třech sestřích).

Číslovka tři je spjatá též s plněním úkolů, Janek musel přinést z moře velkou krásnou perlu, z pekla nejkrásnější zlatou růži a nakonec přebrat pytel s popelem a mákem (O Jozovi a Jankovi). Číslo tři se také vyskytuje v souvislosti s časem, kantor musel pohlídat tři noci mrtvolu mlynáře (Noční stráž), Vítek se od holubičky dozvídá, že jeho milá „*bude mít za tři dny svatbu, a tebe toužebně očekává*.“ (O třech zaklených psích). Sedlák, který prince

zachrání z jámy, se od něho dozvídá, že po tři dny zůstal hlady: „*neptej se, příteli, a raději mě doved někam, kde bych se ohřál a najedl, jsem již celé tři dny v té díře.*“ (O třech bratřích).

Číslo sedm se také často opakuje. Černý slíbil, že si pro svoji odměnu přijde: „*Já si tedy za dvakrát sedm let pro to přijdu.*“ (O černé princezně). Radovid musel překonat překážky: „*Co nesnázi zkusil, dříve než těch sedm řek přeplaval, sedm lesů přešel a sedmero hor přelezl, nedá se ani vypsati, a přece mu to všechno nebylo za těžko.*“ (O černé princezně). Princezna perlu „*za sedm dní a sedm nocí chtěla i míti.*“ (O Jozovi). Uhlíř žil ve skromné chaloupce se svojí ženou a sedmiletým synem (Jak Jaromil k štěstí přišel). Kráska přikázala princovi zámek sedmkrát objet (Vodní paní). Mikeš poprosil tatínka o sedm centů železa (Neohrožený Mikeš).

Němcová užívá i číslovku dvanáct. Princ musel Krásce slíbit, že svou matku dvakrát dvanáct hodin nepolíbí (Vodní panna). Silomil měl za úkol podojit dvanáct divokých krav (O Slunečníku, Měsíčníku a Větrníku). Až Mariška dosáhne věku dvanácti let, přivede jí tatínek k babičce (O Marišce). Černokněžník zaklel princeznu ve škaredou babičku a každých dvanáct hodin se změnila v kostlivce (O Marišce). Samotná pohádka O dvanácti měsíčkách obsahuje v názvu tuto číslici.

V porovnání s Němcovou používá Erben číselnou symboliku mnohem méně. Nejvíce opakuje čísla tři a dvanáct, vyskytuje se ale i dvojka a sedmička. V jeho pohádkách se často vyskytují tři sourozenci (O hloupém Peciválovi, Dobré děti), tři pomocníci (Drak dvanáctihlavý), tři úkoly nebo cesty (Pták Ohnivák a liška Ryška), tři vlasy (Zlatovláska, Tři zlaté vlasy děda Vševěda), tři komnaty (O třech přadlenách), tři dny nebo noci (O Ivanu hlupci, Dvojčata).

Číslo dvanáct se objevuje v souvislosti s případnou odměnou po splnění úkolů. Plaváček obdržel od krále dvanáct koní bílých jako labutě a dvanáct koní vraných jako havrani (Zlatovláska). Mladý král si vybírá nevěstu z dvanácti princezen ve dvanácti oknech ((Dlouhý, Široký a Bystrozraký). Jiřík pro svého krále hledá nevěstu z dvanácti krásných panen (Zlatovláska). Princ cestou potká dvanáct černých ptáků, zlatých ptáků, vraných koní a bílých koní (Pták Ohnivák a liška Ryška).

Číslovka dvě je i v názvu pohádky Dvojčata, královna porodí dva syny, kobyla dvě hříbata, fenka dva psy, v zahradě vyrostou dva meče samorosty. Dva bratři jsou také v pohádkách Rozum a štěstí nebo Boháč a chudák. Můžeme nalézt i číslo sedm v pohádce Sedm Simoneův, matce se narodilo sedm synů.

Ve Vietnamu je oblíbená cifra tři, nápadně se tak objevují tři zvířata (Zajíc, volavka a komár), milostný trojúhelník (Třínožka), pravidlo, že se tři dny na Nový lunární rok nesmí

zametat (*Košťe*), třikrát se opakující úkon. V asijské kultuře je kladen důraz na jedničku, protože symbolizuje osamělost, hrdinou bývá pouze jedna postava.

3.5 Nadpřirozené bytosti

K pohádkám patří i nadpřirozené bytosti, které mohou vystupovat jako kladné i záporné postavy. Česká literatura nám nabízí nepřeberné množství takových bytostí. U Němcové to jsou dobrosrdeční tvorové, kteří pomáhají chudému hrdinovi zvítězit nad jeho protivníkem.

Postava čerta je u ní velice oblíbená, objevuje se v pohádce *Čertův švagr*, kdy pomáhá Petrovi a přijme ho do služby, po sedmi letech se mu náležitě odmění bezedným měšcem. Dále jsou o něm zmínky v pohádce *Čert a Káča*, *O Nesytovi*, *O Jozovi a Jankovi*, *Chytrá princezna*.

Víly také patří mezi časté pomocníky. Jaromil přišel do podzemního světa, kde skřítkci a víly střeží prameny života země, zlato a drahokamy. Jako dar od nich dostává hrdina kouzelné předměty.

Mezi negativní charaktery řadíme zlé čarodějnice. V pohádce *O bílém hadu* zaklela prince v hada a v pohádce *Bratr a sestra* jsou sourozenci proměněni ve zvířata.

V Erbenově tvorbě se objevují osoby, které spíše hrdinům škodí. Zlý černokněžník vězní krásnou princeznu ve svém království (*Dlouhý, Široký a Bystrozraký*). Vodníci chytali lidské dušičky a skrývali je do hrníčků pod pokličkou. Rarášci a šotkové hrdinům škodí a posmívají se jim.

Oba výše uvedení měli pohádku s podobným motivem únosu Smolíčka a jelena se zlatými parohy. Němcová pohádku pojmenovala *O Smolíčkovi*, pro nadpřirozenou bytost zvolila název jeskyňky, jelikož žili v jeskyních. Erben pohádku nazval *Jezinky* podle těchto škodících bytostí.

V české pohádce je drak popsán jako několikahlavá a zlá nestvůra sršící oheň, zatímco v kultuře asijských zemí je drak považován za majestátnou bytost, je symbolem panovníka, božské síly a dobroty. Umí létat, dokáže žít pod mořem i na souši.

Ve vietnamských pohádkách se velice často vyskytují tyto postavy:

Nefritový císař (Nebeský král) – považován za nejvyššího a nejmocnějšího nadpozemského vládce, žije v Nebeském paláci. Měl dcery, překrásné nebeské víly. Spolu se svými nebeskými rádci, duchy a jinými bohy sleduje události na zemi a spravuje ji. Trestá zlo

a odměňuje dobrotu. „*Za jejich dobrotu jim Nebeský císař nakonec splnil nejtoužebnější přání a obdaroval je synkem.*“ (Thach Sanh).

Nejoblíbenější bohyně byla Quan am, bohyně milosrdenství a slitování. Jejím hlavním posláním bylo pomáhat prostým lidem, dovede ale i přísně trestat.

Král podsvětí – měl na starosti duše zemřelých. Měl seznam, kde byl záznam dobrých a zlých činů lidí nebo pohledávky a dluhy zemřelých, které nebyly před jejich smrtí vyrovnány. „*A tam skutečně našel, že Ky dluží ze svého minulého života jakémusi Thaovi tři tisíce šňůr peněz. Tento objev krále podsvětí velmi rozradostnil, protože mu umožnil nejen se zavděčit Buddhovi, ale ještě napravit strou chybu tím, že by poslal Thaa na svět, aby si dal splatit dluh.*“ (Záhrobní duch).

Buddha – lidem se zjevuje jako bělovlasý a vousatý dědeček, umí provádět kouzla. „*Nemá kromě jména nic společného s tvůrcem buddhismu Šákjamunim, Nejenže se nezříká všeho pozemského, ale živě se zajímá o lidské osudy, projevuje často záviděníhodný optimismus a smyl pro humor.*“⁵⁴

3.6 Zásah vyšší moci a sny

Němcová považuje sny za předzvěst určité události, která se poté mění v realitu. Vyplnění snů tvoří základ pro pohádky *O zlatém kolovrátku* (Dobrunce se zdálo, že je paní mocného knížete, mezi ně skočí černá kočka a zatne hrdince ostrý dráp do srdce), *O princezně se zlatou hvězdou na čele* (Ladě se ve snu zjevila matka, která jí darovala závoj utkaný z mlhy), *Jak Jaromil ke štěstí přišel* (chlapcovi se zdálo, že je královským zahradníkem). Častým motivem je víra v Boha, je to patrné i při pozdravení: „*Pozdrav tě Bůh, děvče!*“ (*O zlatém kolovrátku*), „*Pozdrav Pánbůh, milá kmotra!*“ (*O Marišce*), „*Bůh tě opatruj, Svatavo drahá!*“ (*Tři zlatá péra*), „*Bůh tě žehnej, dcero sličná!*“ (*O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloni*). Těm, kteří se k němu obracejí, pomáhá, ale bezbožní trestu neujdou (*Tři zlatá péra*).

Erben nepovažuje motiv snu za tolik zásadní, promítne se pouze v pohádce *Živá voda*. Co se týče otázky Boha, není vazba na něho tak patrná, Ježíš Kristus pouze se svatým Petrem světem procházejí a pomáhají. S pomocí Boha se Sněhurka promění ze sněhu v krásnou holčičku, bílou jako sníh. V pohádce *Almužna* se chudá Janová slituje nad žebrákem, za to je od Boha odměněna. Naopak lakomá Blažková je potrestána.

⁵⁴ Klindera, Zbořilová, 1974, s. 10.

Podobně jako u pohádek českých sběratelů hrají sny ve vietnamské pohádce důležitou roli. Panu Lyovi se ve snu zjevil duch a sdělil mu, aby vyhledal chudou stařenku s její dcerou, neboť mu zachrání majetek (*Nalezené štěstí*).

Často zde vystupují bohové, kteří zasahují do děje. V pohádce *Tam a Cam* se hrdince zjeví Buddha, utěšuje ji a pomáhá při nesnázích. V jiné pohádce vystupuje král podsvětí: „*Král podsvětí byl dojat k slzám. Takových lidí, kteří doopravdy milují jako ti tři, je poskrovnu. Rozhodl se jim pomoci, aby i po smrti byli všichni tři nablízku.*“ (*Třinožka*). Bůh sňatků spřádává nitě z červeného hedvábí, tím navzájem spojí budoucí manžele (*Bůh sňatků*).

3.7 Vliv rodiny

V českém prostředí bylo pro venkovský lid častým jevem kmotrovství. Kmotrem se může stát kdokoli, i v nepřibuzenském vztahu. Většinou rodiče vybírali pro dítě kmotry pocházející z bohatých rodin, kteří by případně svým kmotřencům mohli v nouzi pomoci. „*Prosím tě, Lukši, jdi k bývalé sousedce, ona je zámožná a jsem byla jejím dítětem za kmotru, jdi a popros ji, aby ona teď mému dítěti posloužila.*“ (Němcová: *O Marišce*).

Co se týče rodinných vztahů, většinou se u Němcové jedná o hrdinu, který je z neúplné rodiny, často jde o otce, který má syny (*O Jozovi a Jankovi, O třech bratřích, ...*). Objevuje se i případ, kdy otec vychovává sám svoji dceru (*Chytrá horákyně, O princezně se zlatou hvězdou na čele*). V jiných pohádkách se vyskytuje otec, který po smrti své ženy přivede dětem zlou macechu, což zapříčiní odchod dětí z domova. (*Čertův švagr, O perníkové chaloupce, O labuti*). Můžeme se dočíst i o matkách, které zůstávají samy se svým potomkem (*Čert a Káča, Lesní ženka, Zlatý vrch, O zlatém kolovrátku*). Pokud žijí manželé spolu, často se stává, že dlouho nemají vlastní dítě (*O Nesytovi, Pohádka o Palečkovi, Vodní paní*). Jsou i hrdinové sirotci (*Zlaté hvězdičky, Tři zlaté péra*).

V pohádkách se setkáváme i s vícečlennými rodinami (*Sedmero krkavců, O třech sestřích, O Slunečníku, Měsíčníku, Větrníku*).

U Němcové bývají rodinné vztahy důvodem, proč děti opouštějí domov, Erbenovi hrdinové odcházejí za účelem poznat nové dobrodružství, nepoukazoval tolik na vliv rodiny. Časté postavy jsou chudý otec se synkem (*Drak dvanáctihlavý, Jirka s kozou*) nebo král se svými dětmi (*Živá voda, Zlatovláska*).

Pro obě kultury je velice důležitým aspektem původ hlavní postavy. V Erbenově pohádce *Jirka s kozou* sice hrdina naučil princeznu mluvit, když si ji ale za odměnu od krále chtěl vzít

za ženu, bylo mu to odmítnuto, jelikož nepochází z urozeného rodu. Musel proto splnit tři úkoly, aby dokázal, že si nevěstu zaslouží. Vietnamský hrdina Thach Sanh prošel podobným příkořím. „Avšak odmítnutým princům se nelíbilo, že král dal svou dceru takovému otrhanci. Vojska osmnácti sousedních království vtrhla do země a obklíčila královské město.“ (*Thach Sanh*)

Jak už bylo jednou zmíněno, většinou se ve vietnamských pohádkách objevuje pouze jeden hrdina, může pocházet z královského rodu (*Měsíční kameny*), ale i z venkovské rodiny (*Thach Sanh, Ozvěna, Krab Da Trang*).

4. ČESKÁ A VIETNAMSKÁ VERZE POHÁDKY POPELKA

Jednou z nejoblíbenějších a také nejznámějších pohádek je bezesporu Popelka. „*Příběh Popelky je vybudován kolem úzkosti, obav a nadějí, které vytvářejí základní obsah sourozenecké rivality. Popelka, jak všichni víme, nakonec v příběhu triumfuje způsobem naprosto královským. Vítězí nad svými nevlastními sestrami, které jí přály všechno nejhorší. To je zjevné poselství pohádky.*“⁵⁵

Původní příběh je velice starý, první verze pochází s největší pravděpodobností ze staré Číny z 9. století př. n. l. Motiv malé nožky a krásného střevíčku dokazují její orientální původ. Malá nožička symbolizovala krásu, proto se v Číně nově narozeným holčičkám pevně stahovala chodidla, aby zůstaly v dospělém věku, pokud možno, co nejmenší.

Existuje nepřehledné množství verzí této pohádky, které se od sebe lišily drobnými detaily nebo i zásadními body. Pro svoji komparaci jsem vybrala Erbenovu verzi *Popelka* a vietnamskou verzi *Tam a Cam*.

Děj pohádky podle Erbena⁵⁶:

Příběh začíná okamžikem, kdy dívky na přástvě seděly kolem jámy a předly. Najednou se objevil bělovousý stařeček a předpověděl, že kdo z nich upustí vřeteno do jámy, té se matka promění v krávu. Dívky zvědavě nahlížely do jámy a té nejhezčí, Máře, spadne vřeteno. Doma opravdu nenalezne matku, spatří pouze krávu.

Otec se po čase oženil a macecha s sebou přivedla svoji dceru, která byla líná a ošklivá. Macecha Máru nenáviděla, nedovolila jí umýt se, učesat a ani se převlékat, a protože byla vždy kvůli práci umazaná od popela, začali jí všichni říkat Popelka.

Jednoho dne jí dala s sebou na pastvu torbu plnou koudel, aby za den upředla klubko, nebo ji za trest zbije. Když uviděla Popelka, že úkol nestihne, rozplakala se. Matka-kráva jí pomohla, žvýkala koudel, na uchu se potáhla nit a stačilo už jen navíjet na klubko. Druhý den dostala dvojnásobek a třetí den ještě více. Nevlastní sestra mezitím zjistila, kdo jí pomáhá. Macecha se rozhodne krávu zabít, předtím ještě dostane Popelka od své matky radu, aby maso nejedla a kosti zahrabala za stavením. V případě potřeby za ní může přijít k hrobce pro pomoc.

V neděli šla macecha s dcerou do kostela, Popelce doma rozsypala proso na zem a nakázala, aby proso sebrala a poté připravila oběd. Utrápená Popelka přišla za matkou k hrobu, tam uviděla otevřenou skříň s nádhernými šaty a dva holoubky. Holoubci ji poslali

⁵⁵ Černoušek, 1990, s. 38.

⁵⁶ Erben, 1953, s. 67.

do kostela se slibem, že vše za ní doma dodělají. Tam se setkala s králem a zalíbila se mu. To se opakuje po tři týdny.

Poslední týden v davu ztratila střevíček. Král ho našel, chodil po staveních a hledal svoji vyvolenou. Když přišel do správné chaloupky, schovala macecha Popelku pod koryto. Nevlastní sestra střevíček také vyzkoušela, ale nepadl jí. Král chtěl odjet, ale naštěstí kohout zakokrhal a prozradil, kde se nachází Popelka. Král ji pod korytem našel v krásných šatech, vzal si ji za ženu a zlou macechu potrestal.

Děj pohádky vyprávěný ve vietnamském podání⁵⁷:

Když bylo Tam tři roky, zemřela jí matka. Po nějakém čase se otec znovu oženil, nová manželka mu přivedla na svět druhou dceru, Cam, která byla na rozdíl od své sestry líná a ošklivá. Po smrti otce nastaly Tam zlé časy.

Jednoho dne poslala macecha obě dívky na rýžoviště nacytat rybky a kraby. Tam měla plný koš, zatímco Cam našla pouze pár drobných rybek. Cam poslala Tam vykoupat se do rybníka, mezitím přesypala její úlovek do svého koše a šla domů. Nešťastná Tam se dala do pláče. Po chvíli spatřila Buddhu, který se na ni usmíval. Poradil jí, aby rybičku, která zbyla na dně košíků, pustila zpátky do rybníku a nakrmila ji každý den trochou rýže se slovy „*Rybko, rybko, kde jsi? Pojd' sem, chceš-li se se svou sestřičkou rozdělit o rýži!*“ Jednoho dne vypátrala Cam s matkou malou rybku, rozhodly se ji usmažit a sníst. Když uviděla Tam, co se stalo, rozplakala se. Znovu se objevil Buddha a poradil jí, aby vyhozené kůstky své rybičky dala do hliněné vázy a zakopala u své postele, že se jí to bude jednoho dne hodit.

Uplynul rok, jednoho dne se král rozhodl uspořádat slavnost. Macecha dovolila Tam na ni jít pod podmínkou, že přebere dvacet košíků loupané a neloupané rýže, kterou smísila. Nešťastná Tam se dala do práce, když se najednou objevil Buddha. Poslal hejno vrabců, kteří jí s úkolem pomohli, a poradil jí vykopat vázu s kůstkami. Místo kostí Tam našla překrásné šaty. Oblékla se a vyrazila na slavnost. Cestou však u mostu ztratila střevíček. Královský průvod došel až k mostu, ale zastavil se, první slon nechtěl kvůli střevíčku jít dál. Ztracený střevíček donesli poddaní královi. Ten byl krásou střevíčku tak dojat, že ihned rozkázal, aby přivedli dívku, které střevíc náleží. I Cam střevíc vyzkoušela, ale nemohla ho about. Po nějakém čase služebníci Tam našli a přivedli ke králi. Jak ji král poprvé spatřil, hned se do ní zamiloval a oženil se s ní.

Přišel den výročí smrti Tamina otce, proto se ta rozhodla jít domů, aby mu mohla zapálit vonnou tyčinku. Když Tam šplhala po palmě pro oříšky, vzaly macecha s dcerou sekuru a

⁵⁷ Klindera, Zbořilová, 1974, s. 97.

pokácely strom. Tam spadla do rybníka a utopila se. Matka oblékla Cam do sestřiných šatů, zahalila jí obličej šálou a dovedla ke králi s tím, že je jeho manželka nemocná a musí být ve tmavém pokoji.

Duše Tam se mezitím převtělila do žluvy, která se usadila v královské zahradě. Král se do ní zamiloval a sám o ni pečoval. Žárlivá Cam žluvu ale upekla a snědla. Peří a kosti zahrabala na zahradě. Za pár dní vyrostla na tom místě krásná broskvoň, pod kterou chodil král odpočívat. Cam broskvoň skácela a dřevo prodala. Z něho vyrobil řemeslník tkalcovský stav, po kterém zatoužila Cam. Místo klapání se ale ozval lidský hlas, který jí vyčítal, že ukradla sestře manžela. Cam spálila stav a jeho popel rozházela daleko od paláce. Na tom místě vyrostla krásná kdoule. Jedna stará žena si otevřela pod stromem malý krámk s občerstvením. Vzala domů plod od kdoule. Zjistila, že v plodu žije Tam, nebesa ji proměnila ve vílu, která pomáhá dobrým lidem. Jednou se okolo jejich stánku zastavil samotný král. Setkal se konečně se svojí pravou ženou, macechu a Cam nechal přísně potrestat.

4.1 Shodné rysy

- Matka hrdince umřela, a proto se otec znovu oženil. Macecha ji ale nenáviděla.
- Sestra hlavní hrdinky je líná a ošklivá.
- Hrdinka měla své pomocníky (Popelce v těžkých chvílích pomáhala matka převtělená v krávu, o Tam se staral kouzelný Buddha).
- Objevuje se motiv kostí (Popelka zahrabala kosti krávy za stavením, Tam dala rybí kosti do vázy a zakopala u postele).
- Nevlastní sestra se s macechou připravují na nějakou událost, kde byl král a kam hrdinka nemohla (Popelka se chystala do kostela, Tam na slavnost).
- Díky zahrabaným kostem přijde hrdinka k novým šatům (Popelka nalezne šaty ve skříni u hrobu, Tam v zakopané váze s kostmi).
- Macecha nutila hrdinku ke všem domácím pracím, vymýšlela nesplnitelné úkoly (Popelka musela sebrat proso, Tam loupanou a neloupanou rýží).
- Hlavní hrdince pomáhali při sběru ptáci (U Popelky to bylo hejno vran, u Tam dva holoubci).
- Motiv ztraceného střevíčku a hledání hrdinky, nevlastní sestra vždy s neúspěchem vyzkouší střevíček.

- Zvířata hrají důležitou roli při hledání hrdinky (Popelku prozradí kohout, Tam napomohl ke štěstí slon).
- Po shledání krále s hrdinkou následuje trest macechy a její dcery za napáchané zločiny.

4.2 Rozdílné rysy

- U Popelky macecha přivedla svoji dceru z prvního manželství, zatímco Tam a Cam měli společného otce.
- Původně se Popelka jmenovala Mára, novou přezdívku získala od macechy kvůli tomu, že byla často umazaná od popela. Tam zůstalo její jméno.
- U Erbena můžeme najít náboženský vliv, Popelka se nechystá na slavnost jako Tam, ale do kostela.
- Popelka se setkává s králem třikrát v kostele, Tam nestihla ještě ani dorazit na slavnost, jelikož u mostu ztratila střevíček.
- Popelku hledá sám král, Tam hledají královi služebníci.
- Macecha s dcerou jsou ve vietnamské verzi mnohem krutější, jsou schopné i Tam zabít.
- Po svatbě již Popelku nečeká žádné úskalí, pohádka tím končí. Vietnamská verze pokračuje po svatbě smrtí Tam. I když po té, co se utopila, se její duše postupně převtělila do žluvy, broskvoně, tkalcovského stavu a kdoule, klid nenašla.

4.3 Shrnutí společných a odlišných rysů a příčiny jejich vzniku

Analýzou obou textů jsem dospěla k tomu, že existují zásadní momenty, které by neměly být vynechané v rámci jakékoli verze Popelky. Prvním důležitým motivem je **smrt matky**. Nebýt této skutečnosti, otec by se pravděpodobně neoženil a hrdinka by neměla zlou macechu ani nevlastní sestru. Neodmyslitelnou součástí děje je konání nějaké **události**, kde se vyskytuje král. Dále jsou to postavy, které nesmí chybět, a to hrdinčini **pomocníci**. Bez jejich pomoci by si neopatřila šaty a musela by sama dokončit úkol, který jí doma zadala macecha. Nesmíme také opomenout ztracený **střevíček**, díky němu hrdinku král vypátral a poté se stala

královnou. Po vítězství dobra nad zlem následuje **trest** pro škůdce. Výše zmíněné motivy tvoří základ pohádky, a proto se vyskytly v obou verzích.

Spousta rozdílů je daná kvůli kulturní odlišnosti obou zemí. Ve Vietnamu je kladen velký důraz na úctu a oddanost k rodičům. Je povinností každého dítěte připomenout si den, kdy jeho rodič zemřel, a zapálit mu vonnou tyčinku. Hlavní hrdinka Tam by nemusela umřít, kdyby se nevypravila domů za macechou na den výročí smrti svého otce.

Velká většina Buddhistů žijících na území Vietnamu věří v reinkarnaci, kdy se duše zemřelé osoby může převtělit do nového těla. Z tohoto důvodu mohla utonulá Tam opět žít a shledat se se svým manželem.

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala komparací českých a vietnamských lidových pohádek. V první části práce jsem se věnovala objasnění pojmu pohádky jako literárního žánru, historickým souvislostem spjatým s pohádkou a folkloristickému pohledu na ni. Osobně bych se přikláněla k historicko-geografické teorii, jak už bylo o ní zmíněno v předchozích kapitolách. Další část práce je zaměřena na sběratele lidových pohádek a na dobový kontext, poté jsem se pokusila o srovnání pohádek obou kultur. První odlišnost je již ukryta v samotném sběru pohádek. Zatímco se v Čechách objevili průkopníci české folkloristiky, jako je Erben nebo Němcová, na vietnamském území nebyl znám žádný sběratel, pohádky se předávaly pouze ústní formou z generace na generaci, písemného zapsání se dočkaly mnohem později vlivem vysoké negramotnosti obyvatel.

Při bádání jsem dospěla k několika zajímavostem. U obou národů nalezneme jak shodné, tak odlišné prvky, nutno ale říci, že shodnosti převažují. Na základě komparace se ukázalo, že byl vybírán jeden typ hrdiny (vycházela jsem z pohádek Němcové, Erbena a souboru *Vietnamské pohádky*). Hlavní postava bývá často sirotek, který je znevýhodněn tím, že má sociálně nízké postavení. Motivy pohádek jsou založené na kontrastech, na boji mezi dobrem a zlem, při němž ale dobro zvítězí, dále na kráse a ošklivosti, moudrosti a hlouposti nebo protikladu života a smrti. Pohádky ve většině případů začínají ustálenými slovními spojeními, kde je poukázáno na neurčitost času a místa. Co se týče číselné symboliky, oba národy užívají velice často číslovku tři, která jsou spojena s motivem úkolů nebo času. Do děje zasahují nadpřirozené bytosti, které v nesnázích hrdinům ochotně pomáhají, důležitou roli hrají i sny. Některé odlišnosti způsobily kulturní rozdíly. Jako příklad uvedu pojetí a chápání postavy draka. Ve vietnamské pohádce není považován za škodící stvůru, je naopak symbolem dobrotivosti a moudrosti. Také se tu vyskytuje více nadpřirozených postav jako je Nefritový císař a různí bohové, což je zapříčiněné náboženstvím země.

Při analýze pohádky Popelka jsem dospěla k závěru, že základní kostra příběhu je v obou verzích ponechána. Hlavní hrdinka, i přes všechny nástrahy přichystané osudem, nalezne štěstí v lásce k princovi. Nalezneme zde shodné motivy, jako je nesplnitelný úkol od macechy nebo ztracený stříviček. Zásadní odlišností je ve způsobu ukončení pohádky. V českém podání končí Popelka svatbou s princem, zatímco ve vietnamském musí Tam i po svatbě překonat mnoho překážek než bude se svým králem žít šťastně. Osobně se mi více líbilo romantické znění české Popelky, vietnamská verze je pro mě příliš drastická. Ani po své smrti nenalezne Tam klid, macecha a nevlastní sestra ji trápí nadále.

Pohádky vždy byly a stále budou tvořit základ literatury pro děti a mládež. Nezáleží, z jakého národa pocházejí, dobrá pohádka dokáže vždy každého pobavit a zároveň poučit.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární:

- Erben, K. J.: České národní pohádky. Praha: Bystrov, 1995.
- Erben, K. J.: Pohádky. Plzeň: Nava, 2004.
- Erben, K. J.: Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských. Praha: SNKLHU, 1953.
- Němcová, B.: Báchorky. Brno: MOBA, 2009.
- Němcová, B.: Národní báchorky a pověsti. Praha: SNKLHU, 1954.
- Němcová, B.: Velká kniha pohádek. Ostrava: Knižní expres, 2002.
- Vietnamské pohádky (Výbor z lidových pohádek, bájí a pověstí národů, žijících na území dnešního Vietnamu). Přel., předml. a komentářem opatřili Iva Zbořilová a Odolen Klindera. 1. vyd. Praha: Odeon, 1974. 364 s.

Sekundární:

- Čapek, K.: Marsyas čili Na okraj literatury. Praha: Československý spisovatel, 1971.
- Černoušek, M.: Děti a svět pohádek. Praha: Albatros, 1990.
- Mocná, D., Peterka, J. a kol.: Encyklopedie literárních žánrů. Praha: Paseka, 2004.
- Propp, V. J.: Morfologie pohádky a jiné studie. Jinočany: H&H, 1999.
- Richter, L.: Pohádka a divadlo, Praha, 2004.
- Sirovátka, O.: Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře. Brno, 1998.
- Šmahelová, H.: Návraty a proměny: literární adaptace lidových pohádek. Praha: Albatros, 1989.
- Tille, V.: Soupis českých pohádek. Praha: Česká akademie věd a umění, 1929.
- Toman, J.: Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury. České Budějovice, 1992.
- Urbanová, S. – Rosová, M.: Žánry, osobnosti, díla: historický vývoj žánrů české literatury pro mládež – antologie. Ostarav: Ostravská univerzita, 2005.
- Vařejková, V.: Česká autorská pohádka. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 1998.
- Vlašín, Š. a kol.: Slovník literární teorie. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- Zapletal, Z.: Literatura národního obrození. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.